

İSLAM VE YORUM III

Din, Bilim ve Medeniyet
(Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına)

III. CİLT

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Fikret KARAMAN

İNÖNÜ
ÜNİVERSİTESİ
YAYINEVİ

İNÖNÜ Üniversitesi
(İlahiyat Fakültesi)

İNÖNÜ Üniversitesi Yayınları No: 68

Sertifika No

26607

Yayına Hazırlayan

Prof. Dr. Fikret KARAMAN

ISBN

978-605-7853-21-9

1. Baskı Ekim 2019 Ankara, 500 Adet

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Serkan DEMİR

İsteme Adresi

İNÖNÜ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

44280 Kampüs / MALATYA

Telefon: (0422) 377 49 99

e-posta: ilahiyat@inonu.edu.tr

Baskı

TDV

YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ
BASIMEVİ | PRINTING HOUSE

Ostim OSB Mah. 1256 Cad. No:11

Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

Açıklama: Dört ciltten oluşan bu kitap, sekiz ülkeden (Azerbaycan, Cezayir, Fas, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan, Ürdün ve Türkiye) araştırmacıların katılımıyla gerçekleştirilen "Uluslararası İslam ve Yorum III" sempozyumunun tebliğleri esas alınarak hazırlanmıştır.

Bu yazıların tüm sorumlulukları yazarlarına aittir.

HZ. PEYGAMBER'İN MEDENİYET İNŞA ETMESİNDEKİ TEMEL YAPI TAŞLARI

Prof. Dr. Saffet SANCAKLI

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi TİB Hadis ABD/saffet.sancakli@inonu.edu.tr

Giriş

Medeni olmak demek sadece yüksek seviyede teknolojiye hâkim olmak demek değildir. Medeni insan, ahlakî ve insanî değerlere sahip, egoizmden arınmış, başkalarını düşünen, başkalarının haklarına saygı gösteren ve bunun mücadelesini veren insandır. Bugün batı dünyasının medeniyet savunuculuğu irdelenmekte ve sorgulanmaktadır. Onların en büyük kusurları ve hataları, dünyayı aldatmalarıdır. Amerika, Irak'a demokrasi ve insan haklarını götüreceğim diye dünyayı aldattı ve ülkenin petrolünü-zenginliklerini yağmaladı. Bir milyon insanı katletti. Ülkeyi parçaladı ve böldü. Bütün bunları dünyanın gözü önünde yapmaktan haya etmedi ve etrafındaki ülkelerin hiç birisi de muhalefet edemedi, bir nevi onu desteklediler. Çünkü hepsi emperyalist bir ruha sahipler. Aynı zamanda Suriye'yi de parçaladılar. Ülkeyi ve insanını perişan ettiler. Hakeza Afganistan da benzer durumdadır. Dolayısıyla bugün Amerika'nın ve Avrupa'nın medeniliği ciddi manada sorgulanmakta ve onlara artık inanılmamakta ve ses çıkaranların sayısı gittikçe artmaktadır. Onların hepsinin ortak politikası çıkar ve menfaattir. Hatta şunu çok sık bir şekilde telaffuz ederler; ülkelerin dostları ve düşmanları yoktur, çıkarları/menfaatleri vardır. Adeta maddecilik her şeyin üstündedir. Günümüz dünyasının Lat, Menat ve Uzza putunun yerine kapitalizm, materyalizm ve sekülerizm almıştır. Dünyayı bu üç put kasıp kavurmaktadır.

Yüz binlerce insanın kanının akmasından sorumlu güçler, ağızlarından medeniyet, özgürlük ve insan hakları söylemlerini hiç dillerinden düşürmemektedirler. Geçmişte ve günümüzde yapılan bütün barbarlık faaliyetlerini meşrulaştırmada medeniyet kavramının bir propaganda aracı olarak kullanılması,

insanların zihninde medeniyet kavramına karşı derin bir güvensizliğin oluşmasına neden olmuştur.¹

Aynı zamanda günümüz dünyasında ekonomik açıdan adil olmayan bir paylaşım söz konusudur. Dünyanın ekonomik pastasının %80'nini %20'lik bir kesim almakta, %20'lik dilim de %80'lik bir kesime kalmaktadır. Ortada adil olmayan hakça olmayan bir paylaşım söz konusudur. Dolayısıyla buna bağlı olarak bir buçuk milyar insan açlık7yoksulluk sınırında olduğu söylenmektedir. Gayr-i insani ve gayr-i ahlâki bir durum söz konusudur. Her yıl milyonlarca insan, sömürgecilerin sömürme hırsından dolayı açlıktan, yoksulluktan ve hastalıklardan ölmektedir.

Avrupa'nın hayat felsefesine göre; hayat bir mücadeledir, yani cidaldir çarpışmadır. Hayatın gayesi menfaattir ve menfaatin için her şey mubahtır. Hak kuvvettedir. Kuvvetli olan zalim dahi olsa haklıdır. Sen çalış yiyelim, sen öl ben yaşayayım. Batı felsefesinin insana bakışı bu istikamettedir.

I-Medeniyet Kavramı

Kavramsal çerçevede ele aldığımızda medeniyet kavramıyla eş anlamlı kavramlar uygarlık, hadâra, umrân ve medine/şehir kavramları karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber medeniyetle alakalı olarak kültür ve teknik kavramları da ilişkili kavramlardır. Medeniyet kavramı, "civilisation" terimiyle de ifade edilmektedir. Arapça'da "hadâra", öz Türkçede "uygarlık", İbn Haldun'a göre de "umran" diye yaygın kullanımı müşahede edilirken, aynı zamanda bedeviliğin de karşıtıdır. Umrân, medeniyet ve hadâret sözcükleri eş anlamlı olmaktadır. Medeniyetin 150'den fazla tanımı yapılmıştır.

Medeniyet, maddi ve manevi şartların bütünüdür. Bu şartlar, bir cemiyete ve o cemiyetin her ferdine çocukluktan ihtiyarlığa, hayatının her devresinde, gelişmesinin her safhasında, ona lazım olan desteği sağlarlar." şeklinde açıklanmıştır.² Uygarlık anlamına da gelen medeniyet, Arapça şehir anlamındaki Medine kelimesiyle aynı kökten gelmektedir. Buna göre medeniyetin kelime manası şehirleşme demektir ki, göçebeliğin, köylülüğün, bedeviliğin, vahşiliğin zıddı olan bir anlam taşır. Medine kelimesinin de din kelimesiyle aynı kökten geldiğidir.³ Medeniyet kavramı; bir toplumun sahip olduğu maddi-manevi eserler ve tasarruflar bütünü olarak da ifade edilmektedir.⁴ Arapçada bedevi 'nin zıddı olan hadari,

¹ Sambur, Bilal, Medeniyet: Kayıp Cennetin Peşinde, *İslâmî Araştırmalar*, 2007, cilt: 20, sayı: 3, s. 265.

² Malik b. Nebi, *Çağdaş Temel Kanunlar*, (çev. Veysel Uysal), İstanbul 1983, s. 30, 31

³ Kayaalp İsa, *Dinde İletişim Dili*, Nesil Yay., İstanbul 2004, s.19-20

⁴ Kutluer, İlhan "Medeniyet", *DİA*, İstanbul, 1997, XXVIII, 296.

bir anlamda da bilgisiz, görgüsüz, vahşi olmayan; aksine eğitilmiş, edepli ve kibar; yani medeni insan demektir.⁵

Nitekim medeniyet, Sosyal Bilimler Sözlüğü'nün "uygarlık" maddesinde şöyle tarif edilmiştir: "Medeniyet, değişik coğrafyalarda yaşayan insanların ürettikleri bilgi, teknoloji, yapı, kurum, inanç, sanat eseri vb. maddi-Manevi ürünlerin belirli bir zaman dilimindeki genel adı."⁶ Terim olarak da: "Bir topluluğun hayat tarzı, bilgi seviyesi, sanat gücü, maddi ve manevi varlığı ile ilgili vasıflarının bütünü; bir topluluğun bu bakımdan ileri bir seviyede olması hali; şehirlilik, yeni tabirle uygarlık anlamındadır."⁷

Kısaca medeniyet, aynı inanç düzleminde yer alan milletlerin, maddî - manevî tüm kazanımlarının toplamı olarak tarif edilir.⁸ Bu bağlamda İslâm medeniyeti, İslâm öncesi medeniyetleri ile Mezopotamya, Mısır, Yunan, Roma, Hind, Çin ve Sasani medeniyetlerinden istifade etmiştir.⁹ Dolayısıyla İslâm, kendi medeniyeti ile daha önceki medeniyetler arasındaki ilişkiyi tamamen kesip atmamıştır.¹⁰ Hatta bu anlamda câhiliye döneminin bazı örf ve âdetleri, bizzat Hz. Peygamber'in takdirlerine mazhar olmuştur.¹¹ Şu halde her medeniyet gibi İslâm medeniyeti de, tarih sahnesine çıkarken kendi dışındaki birikimleri tevârüs etmiş, fakat kısa süre içinde kendine özgün formlarını üretmeyi başarmıştır.¹²

II-Kültür ve medeniyet

Kültürle medeniyet arasında da sıkı bir ilişki vardır. Kültür bir toplumun yaşama biçimi ile ilgili her şeyi kapsadığına¹³ göre medeniyet de bunun içindedir. Kültürü maddi kültür, manevi kültür diye ikiye ayırarak olursak, medeniyet onun maddi kültür kısmını oluşturmaktadır. Yani medeniyet kültürün daha çok bilim ve teknolojideki gelişmeler, yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesi, toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi, ilerleme ve kalkınma ile ilgili yönünü ifade eder. Ancak insan hayatının bütünlüğü göz önüne

⁵ Duman, M. Zeki, İslam Medeniyeti ve Çağdaş Dünya, *Erciyes Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 2011, sayı: 13, s. 6.

⁶ Demir Ömer 1 Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1993, s. 365.

⁷ Bkz. Develilioğlu, Ferit Osmanlıca *Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2003, "Medeniyet" mad.; Doğan Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Bahar Yayınları, İstanbul, 1994, "Medeniyet" mad.

⁸ Erdem, Gazi, "İslam Medeniyetinin Coğrafyası", *Diyanet Aylık Dergi*, 2016, S. 302, s. 38.

⁹ Baltacı, Cahid, İslam Medeniyeti Tarihi, *Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Yay.*, İstanbul, 2010, s.31.

¹⁰ el-Cündî, Enver, *el-Hadâra fî Mefhûmi'l-İslâm*, Dâru'l-Ensâr, Kâhire t.y., s. 4.

¹¹ Sarıçam İbrahim-Erşahin Seyfettin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, T. D. V. Y., 3. Baskı, Ankara 2013, s. 1.

¹² Şulul, Kasım, *İbn Haldun'a Göre İslam Medeniyeti*, İnsan Yay., İstanbul 2011, s.21.

¹³ Özakpınar, Yılmaz, *Kültür ve Medeniyet Anlayışları ve Bir Medeniyet Teorisi*, Kubbealtı Neş., İst. 1997, s. 36.

alınınca madde ile manayı birbirinden ayırmak mümkün olmadığı gibi kültürü medeniyetten, medeniyeti de kültürden ayrı düşünmek mümkün değildir.¹⁴

Kültür ve medeniyeti kıyaslamalı bir şekilde şöyle tarif edenler de vardır: "Kültür, eserler ve ürünlerdir; medeniyet, onların arkasındaki inanç ve ahlak nizamıdır. Kültür öğeleri rastgele meydana gelmez. Toplum yapısının temelindeki inanç ve ahlak nizamı, kültür öğelerini seçtirir, şekillendirir, yönlendirir, sınırlar ve öğelerin ilhamını verir. Kısacası, kültür öğelerini belli bir manevi çerçeve içinde doyuran inanç ve ahlak nizamı medeniyettir."¹⁵ Öyleyse, kültür bir milletin örf, âdet ve gelenekleri; medeniyet ise; kültürün oluşmasında etkili olan inanç ve ahlak düzenidir diyebiliriz. Canlıların ruhu olduğu gibi medeniyetlerin de ruhu vardı Medeniyete maddeci yaklaşımların temelini güç ve bencillik; maneviyatçı yaklaşımların temelini ise hak ve diğergamlık teşkil eder. Bundan dolayı maddi değerleri öne çıkaran medeniyetlere maddeci, manevi değerleri öne çıkaran medeniyetlere de maneviyatçı medeniyetler denilebilir.¹⁶

Kültür ile medeniyet, daima birbiriyle sıkı münasebeti olan iki kavramdır. Kültür, bir insana, bir gruba, bir topluma ait özellikleri ifade etmektedir.¹⁷ Kültür; bilgiyi, sanatı, ahlâkı, hukuku, örf ve âdetleri kapsadığı gibi, insanın, cemiyetin bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı diğer bütün kabiliyet ve alışkınlıkları da içine alan bir bütündür.¹⁸

Medeniyet, kültürü kuşatıp çerçevesini belirlediği gibi, kültür de, medeniyeti oluşturur ve ona şekil verir. Dolayısıyla medeniyet, insanoglunun hayat şartlarını güzelleştirmeye yönelik ortaya koyduğu maddî ve manevi gayretlerin tamamını ifade etmekte ve kültüre göre daha geniş bir anlamı içermektedir.¹⁹ Bu itibarla medeniyet, kültürün kaçınılmaz akıbetidir.²⁰ Kültür ile medeniyet, daima birbiriyle sıkı münasebeti olan iki kavramdır. Oluşumları beraber, birbirinden kesin olarak ayrılmaları ise zordur.²¹

III-Şehir ve Medeniyet

Şehirler ve köyler; insanların bir arada yaşadıkları yerlerdir. Adeta şehirler medeniyet kavramıyla bütünleşmiş gibi kabul edilir. Medeniyet kavramının

¹⁴ Şentürk, agm., s. 116.

¹⁵ Özakpınar, age., s. 59, 69.

¹⁶ Ata, Ramazan, Medeniyetlerin Ruhu ve Osmanlı Medeniyeti, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, cilt: XIX, sayı: 2, s. 89.

¹⁷ Akdoğan, Ali, "Kültür ve Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. Niyazi Akyüz-İhsan Çapçoğlu, Ank.2012, s. 437.

¹⁸ E. Erkal, Mustafa, *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*, Der Yay., 14. Baskı, İstanbul 2009, s.145.

¹⁹ Hüseyin Mu'nis, *el-Hadâra Dirâse fî Usûl ve Avâmil Kıyâmühâ ve Tetavvuruhâ*, Kuveyt 1977, s. 13.

²⁰ Meriç, Cemil, *Umrandan Uyarlığa*, İletişim Yay., 3. Baskı, İstanbul 1998, s. 111.

²¹ Tozlu, Necmettin, *İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştır.* MEB. Yay.,İst. 1989, s. 61.

düşünce tarihi boyunca kazandığı anlamların ortak noktasında daima, “şehir” anlamı bulunmaktadır. Buna göre medeniyet; “şehir hayatının sosyal, siyasal, entelektüel, kurumsal, teknik ve ekonomik alanlarda mümkün kıldığı birikim, düzey ve fırsatları ifade etmektedir.”²² Çünkü medeni hayatın gerektirdiği imkânlar genel olarak şehirlerde bulunmaktadır. Adeta medeni hayat şehir hayatıyla ifade edilmektedir.²³ İnsan kelimesinin etimolojisini irdeleyen Ragıp el-İsfahani, e-n-s kökünün ünsiyet ve yakınlık kurma ile ilgili olduğuna dikkat çeker ve “İnsan ancak başkalarıyla yakınlık kurduğu zaman var olabilen bir varlıktır.” der. Bu sebeple insan, “tabiatı gereği medeni bir varlıktır.”²⁴ Fakat ünsiyet ve yakınlık, sadece diğer insanlarla değil aynı zamanda diğer varlıklarla ve bunların da üstünde Yararı ile kurulan bir yakınlıktır.²⁵

Medeniyet; bir yere yerleşmek, ikamet etmek ile ilişkili bir kavramdır ve aynı kökten gelen “Medîne” kelimesi ile yakından alakalıdır. Medeniyet; şehirleşmek, şehir hayatını benimsemek demektir. Bir başka bir ifadeyle, şehirler kurmak ve inşa etmek anlamlarına gelir. Şehir, bir medeniyet ortamıdır; kültürün medeniyete evrildiği, medeniyetin beşiğidir.

Bu anlamda medenî halk, şehri, şehir de medeniyeti oluşturmuştur. Zira bir yerin merkezine inşa edilmiş kaleye Medine, burada yaşayanlara da medenî denilmektedir. Dolayısıyla medeniyet, insanların bir yere yerleşip, orasını şenlendirmeleri, imar edip mamur hale getirmeleridir. Zira medeniyet, insanın yeryüzünde inşa ettiği düzendir.²⁶

Medeniyet ve şehir ilişkisi oldukça güçlü bir ilişkidir. Şehirler, medeniyet ve fikirlerin beşiğidir. Şehirler, medeniyet tasavvurlarının, tatbikat sahasıdır. Bu yönüyle de düşünce ve tasavvurların imtihan alanıdır şehirler. Şehirler fikir ve medeniyetlerin teşkilatlanmış altyapısıdır. Fikir, teşkilatlanma maharetini ilk defa şehirde gösterir.²⁷

Şu halde, şehir ve medeniyet arasında cüz’i ve küllî bir ilgi bulunmakta, bu ilişki de kap ile kabın içindeki ilgiyi çağrıştırmaktadır. Benzer şekilde ev halkı, bir evin içinde bulunmaktadır. Ancak ev, ev halkından ayrı bir şeydir. Bunun gibi, şehir de medeniyetin bir parçasıdır.²⁸ Bedevilikten hadariliğe geçen bir toplum-

²² Kutluer, İlhan, “Medeniyet” maddesi, DİA, Ankara, 2003, c. XXVIII, s. 296.

²³ Akdoğan, Ali, *Ahlak, Medeniyet ve İslâm*, Pınar yayınları, İstanbul, 2011, s. 260.

²⁴ Ragıp el-İsfahani, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur’an*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1986, s. 34.

²⁵ Kalın, İbrahim, Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş, *Dîvân: Disiplinler arası Çalışmalar Dergisi*, 2010/2, cilt: XV, sayı: 29, s. 50.

²⁶ Yukarıdaki tanımlar ve kaynaklar için bk. Yılmaz, Fatih Mehmet, *Sünnet’te medeniyet inşası*, doktora tezi, Hitit Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Çorum, 2016, s. 2.

²⁷ Demir, Haki, *İslâm Medeniyet Tasavvuru 3, Şehir ve Medeniyet*, Fikir Teknesi Yay. Maraş, 2014, s. 11.

²⁸ Çetinkaya, Bayram Ali, *Medine’den Medeniyete*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2013, s. 37.

dan ve kişiden, artık bedevilik sıfatı düşmektedir. Çünkü bunlar, şehirlere gelmek ve şehir organizasyonu içinde yer almakla bedevilik bağından kurtulmuş olmaktadır. Hz. Peygamber döneminde şehre yerleştikten sonra, herhangi bir neden olmaksızın, çöl hayatına dönmek hoş karşılanmamaktaydı.²⁹

IV-İnsanlık ve Medeniyet

İlk Medeniyet, Hz. Âdem'in ailesi ve çocukları ile kurduğu medeniyettir. Ona Esmayı yani varlıkların isimlerini öğretmiştir. Hz. Âdem'in Esmâyı öğrenmesi demek, onun kâinat hakkında bilgili hale getirilmesi demektir.³⁰ Yine ilk insanın Hz. Âdem olduğuna inanıyorsak, Allah'ın insana "kalemle bilmediğini öğrettiğini" (Alak: 96/4) söylemesinin derin bir manası olması gerekir. "Kalem" le öğrettiğine göre mutlaka yazının ilk insandan bilinir olması icap eder.³¹ İslam medeniyeti, insanı merkeze alan bir medeniyettir. İslam'a göre insan, yeryüzünde Allah'ın halifesidir ve yaratılmışlar içinde en üstün varlıktır. İslam'ın temel amacı da; insanın dünya ve âhîret mutluluğuna kavuşmasıdır.

Her medeniyetin kendine göre bir dünya ve varlık düşüncesi vardır. İnsanı merkeze almayan hiçbir medeniyet tasavvuru olamaz. İnsanlığa yol göstermek için gelen tüm elçiler ve beraberlerindeki kitaplar, ideal insan ve toplumu oluşturmak için gönderilmiştir. "İbn Haldun'a göre insan, medeniyetin temel kurucu ögesidir. Merkezde 'mükemmel insan' olarak Resulullah (sav) yer alır. Bütün zaman kesitlerinde yaşayan insanlar için cazibe kaynağı ise Asr-ı saadettir. Müslüman hangi mekânda ve zamanda olursa olsun fitrat eksenine bağlı olarak ilahi bir niteliği temsil eder."³² Hz. Peygamber, inşa ettiği medeniyetin, eşref-i mahlûkat olarak yaratılan insanı merkeze almış, kâinatı da insanın emrine amade etmiştir.

"Birlik (vahdet) olmadan hiçbir medeniyet olmaz. Bir medeniyeti meydana getiren unsurlar bir araya gelip, örölüp, birbirleriyle uyumlu hale gelmedikçe bir medeniyet değil, ancak karmakarışık bir birikinti meydana getirirler. Farklı unsurları bir araya getirip, kendi örgüsü altında anlaşmalarını sağlayan bir prensip esastır. Her birleşik medeniyette olduğu gibi İslâm'da da ister malzeme yapıyla veya ilişkilerle ilgili olsun esas unsurların hepsi üstün bir prensip tarafından birbirlerine bağlanmışlardır. İslâm medeniyetinde bu üstün prensip tevhitir. O, Müslüman'ın en ulvi ölçüsüdür; diğer dinler ve medeniyetler yeni gerçekler ve durumlarla karşı karşıya geldiğinde tevhit onun yol göstericisidir ve kriteridir.

²⁹ İbn Manzûr, Ebu'l- Fadl Cemâluddîn, *Lisanü'l-Arab*, "m-d-n" mad., Dar'us-Sâdır, Beyrut, 3. bsk, 1994 , 1, 587.

³⁰ Bolay, Süleyman Hayri, İslam Medeniyete Hangi Değerleri Katabilir, *Medeniyet ve Değerler : Açık Medeniyet-İstanbul Yaklaşımı*, 2013, s. 222.

³¹ Bolay, agteb., s. 223.

³² Albayrak, Ahmet, *İbn Haldun'un Medeniyet Tasarımı ve İnsan*, *Journal of Islamic Research* 2010, 21(1), s. 17.

Onunla uyum sağlayanlar kabul edilir ve uyarlanırlar. Uymayanlar ise reddedilir ve lanetlenir.”³³

V-Din ve Medeniyet

Dinin medeniyetle ilişkisine gelince; din, müminin hayatını Allah’ın iradesine bağlayan, onun dünyada ve âhirette mutlu olması için uyması gereken ilke, değer ve normları belirleyen bir inanç ve kurallar sistemidir. Buna göre dinin insanla ve onun içinde yaşadığı toplumun hayat tarzı olan kültür ve medeniyetle yakın ilişkisi vardır. Dinler, mensuplarının hayat tarzını belirledikleri içindir ki, kültür ve medeniyetler genellikle bağlı buldukları dinlerin adıyla anılırlar. Bu sebeple, tarihteki büyük medeniyetlerin hepsinin bir şekilde inanç temeline ve sıkı bir ahlaki yapıya dayandıkları söylenebilir.³⁴

İnsanlık tarihi boyunca yeryüzünde iki çeşit medeniyet görülmüştür. Bunlardan biri ilâhî dinlere dayanan toplumların ortaya koyduğu medeniyetler, diğeri de bâtlı dinlere dayalı insan topluluklarının medeniyetleridir. Günümüzde meşhur olarak bilinen eski Hind, Asur, Mısır, Yunan ve Roma medeniyetleri, putperest toplumların hayat anlayışlarının bir ürünüdür. Bunlar tek tanrı inancı yerine çok tanrılı inanca sahiptirler ve bu tanrıları insan gibi tasavvur ederler. Bu medeniyetlerin çoğunda kadınlar ikinci sınıf insan muamelesi görür ve bazılarında orta malı şeklinde düşünülürdü.³⁵ Dolayısıyla bu toplumlara nasıl medeni bir toplum denebilir?

İlâhî dinler açısından meseleye bakınca din ve medeniyet ilişkisini şöyle anlamak veya yorumlamak mümkündür: Yüce Yaratıcı, insanlara peygamberleri ve dinleri niçin göndermiştir? Onlar, yeryüzünde başıboş ve sorumsuzca yaşamazlar; bireysel ve toplumsal hayatlarını belli kurallara uygun şekilde, Allah’ın emirleri ve yasakları çerçevesinde yaşarlar ki hayatın bir düzeni ve anlamı olsun, dünyada ve ahirette mutlu olsunlar. Böylece hak, hukuk, adalet ve medeni ilişkiler sosyal hayata hâkim olsun; toplumda barış, huzur, güven ve mutluluk içinde birtakım dilli ve dünyevi faaliyetler yapılabilir. Yoksa başıboşluk ve sorumsuzluğun egemen olduğu ortamlarda medeni bir hayat tarzından söz edilemediği gibi, bilimsel ve teknolojik, sosyal ve ekonomik kalkınma ve gelişme de mümkün değildir. Öyleyse dinlerin bir amacı da insanların medeni bir şekilde yaşamalarını temin etmek, onların yeryüzünde medeniyetler kurmalarını ve medeniyet yarışına katılmalarını sağlamaktır. Nitekim Kur’an’ın şu ayeti bu konuda somut bir örnek olarak verilebilir: “*O sizi yeryüzünden (topraktan) yarattı ve sizi*

³³ el-Farûki, İsmail Racî, *İslâm Kültür Atlası*, İnkılab Yayınları, İstanbul, 3. Basım, 1999, s. 92.

³⁴ Şentürk, agm., s. 117.

³⁵ Dayı, Hüseyin, *İslâm Medeniyetinin Küreselliği*, Akis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 21.

oranın imarında görevli kıldı.”³⁶ Öyleyse yeryüzünü imar etmekle görevli olan insan, medeniyet kurmaya da talip demektir.

VI-İslâm ve Medeniyet

Yukarıda belirttiğimiz gibi, her medeniyetin dinle bir biçimde ilişkisi mutlaka vardır. İslam Medeniyetinde ise, temel kaynak Kur’ân ve Sünnettir. Daha sonra bu dine mensup ilim, sanat ve teknik adamlarının buluş ve ürettikleri gelir. İslam medeniyetinin özünü ve esasını din teşkil eder. Yukarıda da söylediğimiz gibi, İslâm Dini, insan hayatının tamamını kuşatır; ilim ve hikmet, dolayısıyla teknoloji insanlığın ortak malıdır; nerede bulunursa alınır, ama İslâm’ın özüne ve esaslarına aykırı olarak kullanılamaz. Tüm fikir ve sanat etkinlikleri, İslâm medeniyetinin manevi ilkelerine bağlılık içerisinde olmalı ve o ruh ile icra edilmelidir. İşte, Din olarak İslâm ile medeniyet olarak İslam arasında ince bir fark bulunmakla birlikte, ikisini birbirinden ayrı düşünmek de mümkün değildir.³⁷ İslâm medeniyeti, temelde insanın huzur ve mutluluğunu hedef alan ve tüm insanlar için inşa edilmiş ilk ve tek evrensel medeniyettir. Zira bu medeniyet, Allah’ı merkeze alan ve “İnsanı” yücelten; aynı zamanda ırk, renk, cins, toplum ayırımı gözetmeksizin diğerlerine de hayat hakkı tanıyan ve onlarla barışa dayalı ilişkiler geliştiren açık bir medeniyettir.³⁸

İslâm medeniyeti, yapısı gereği emperyalist bir özelliğe sahip değildir. Kendinden önceki ve sonraki medeniyetler gibi, diğer yeryüzünün diğer coğrafyalarını sömürge amaç ve hedefi olmamıştır. Öncelikle İslâm’ın kendi ilkeleri buna izin ve fırsat vermez. İslâm topraklarına dahil olan bölgelerde yaşayan insanlar, İslâm’ı kabul ederlerse, medeniyetin bir parçası durumuna geçerler. Aksi takdirde belirli vergiler vererek can, mal güvenliği içerisinde kendi din ve inançlarını yaşamalarına imkân tanınır. Hatta Müslümanlar, başka toprakları işgal edip emperyalist bir gayeyle sömürmek yerine, kendi zenginliklerini oralara aktarmışlardır. Endülüs’ü de Şam ve Bağdat gibi medeniyet merkezi haline dönüştürmüşlerdir. İslâm coğrafyasının her tarafına ilim, kültür, sanat, mimari dolayısıyla medeniyet taşımışlardır. Hindistan’da İngilizlerin, Cezayir’de Fransızların yaptığı zulüm ve sömürge anlayışı, Osmanlı hâkimiyeti altındaki Balkanlar’da ve Emeviler’in hâkimiyeti altındaki Endülüs’te gözükmez. Hasılı İslâm medeniyetini; ilim medeniyeti, kitap medeniyeti, vakıf medeniyeti, cami medeniyeti gibi tanım ve tavsiflerle isimlendirmek de imkân dahilindedir.³⁹

³⁶ Hud, 111/61

³⁷ Duman, M. Zeki, İslam Medeniyeti ve Çağdaş Dünya, *Erciyes Üniv. İlahiyat Fak.Derg.*, 2011, sayı: 13, s. 8-9.

³⁸ Duman, agm. s. 12.

³⁹ Sarıçam, Erşahin, İslâm Medeniyeti Tarihi, s. 52.

Kısaca diyebiliriz ki, İslâm Medeniyeti, evrensel bir medeniyettir. İslâm, sadece inanç, tutum ve davranışlarda tezahür eden bir din değil, aynı zamanda sosyal hayatın farklı boyut ve. veçhelerinde kurumsallaşarak belirginleşen kültürel bir sistemdir. Bu yüzden İslâm'a girmek demek, sadece bir dine girmek değil; esasını adalet, barış, güzel ahlak, zarafet, estetik, yüksek duyarlılık ve kardeşliğin teşkil ettiği medeni bir hayat tarzını yaşamaya karar vermek ve bir nevi muahede yapmak demektir.⁴⁰

VII-Peygamberler ve Medeniyet

Tüm peygamberler, aslında medeniyet kurucuları veya kurulmuş olan medeniyetleri geliştiren birer medeniyet öncüleri olmuşlardır. İlâhî mesajları tebliğ eden peygamberler, insanların dünya ve âhiret mutluluklarını temin etmek için ilâhî bir rahmetin gereği olarak gönderilmişlerdir. Hz. Peygamber, yirmi üç yıllık risalet döneminin sonunda ideal bir medeniyet modelinin nasıl olacağını bizzat kendisi uygulayarak, kıyamete kadar insanlığa merhamet ve insan merkezli bir tevhit medeniyeti bırakmıştır.

Aslında Peygamberler, yeryüzünün maddî ve manevî mimarlarıdır. "İnsan merkezli bir uygarlık olan İslâm medeniyeti için insan, önemli ve saygıya değer bir varlıktır. Dünyanın imar ve ıslahı vazifesi insana verildiği için, insan bu görevle yükümlü tutulmuş ve nesiller boyunca sorumluluğu kendisine hatırlatılmıştır. Bununla birlikte insanın haklarının, özgürlüğünün ve onurunun korunması için her türlü tedbiri almıştır. Böylece kadın, çocuk, köle ve engellilerin hak ve hukukları özel fikhî prensip ve düzenlemelerle muhafaza altına almıştır. Nihayetinde İslâm medeniyetinde insanın inanç, can, mal, nesil ve akıl gibi temel değerleri korunmuştur. Bu anlamda İslâm medeniyeti, kardeşlik medeniyetidir."⁴¹

VIII-Hz. Peygamber ve Medeniyet

Başta Kur'ân olmak üzere Hz. Peygamber'in sünneti, başlı başına bir medeniyet öngörmektedir. Bu anlamda İslâm dini bir medeniyet dinidir. Bunun teorik temellerini Kur'ân, Sünnet ve Müslümanların bu değerlere bağlı oluşturdukları İslam düşüncesi oluştururken, pratik uygulaması da Hz. Peygamber'in şahsında tarih boyunca Müslümanların yapıp-ettikleri olarak dünya insanlık ailesinin önündedir. Bu anlamda İslam medeniyeti tevhide merkeze alarak Yaratıcıya, insana, tüm yaratıklara ve evrende bulunan diğer varlıklara saygıyı kutsallaştırmaktadır. Bu, aynı zamanda bir insanlık medeniyetidir. Zira İslâm dinine göre sevgi, saygı, hoşgörü, adalet, hakka razı olma, doğruluk, yaratılışa uygun yaşama vb. özellikler bir Müslümanın temel ölçütleri olarak ortaya konulmuş ve bunun

⁴⁰ Duman, agm., s. 2.

⁴¹ Çetinkaya, age., s , 59.

örneklği olarak da Hz. Peygamber gösterilmiştir. Zaten Hz. Peygamber'in hayatı bu anlamda son derece önemli, anlamlı ve model olarak ortadadır.⁴²

Sünnet, İslâm'da, Kur'ân-ı Kerim yanında belli oranda teşrî/yasama ve yönetimin kaynağıdır. Çünkü devlet anlayışının pratikteki yegâne örneğini, Hz. Peygamber ortaya koymuştur. Zira Hz. Peygamber, yaşadığı toplum içerisinde sadece peygamber olarak görev yapmış biri değil; aynı zamanda Medîne'ye hicreti akabinde Müslümanlara, askerî, siyâsî, hukûkî, ekonomik ve sosyal açıdan benzeri görülmemiş bir devlet kuran ve bunu kendisinden sonrakilere emanet/miras bırakan bir liderdir.⁴³ Hz. Peygamber, Medîne'de bir devlet tesis etmiştir. Çünkü İslâm'ın; dînî, siyâsî ve iktisâdî bütün prensipleri, Hz. Peygamber'in şahsında şekillenmiş ve ümmete bizzat yaşadığı hayatı ile örnek olmuştur.⁴⁴ Ayrıca hadisler, İslam kültürünün hafızasıdır. Buna göre İslâm kültür ve medeniyetinin yazılı belgeleri olan hadisleri bilmeden ve anlamadan bu medeniyetin temellerini, hareket noktalarını ve hedefini de anlamak imkânsızdır.⁴⁵ Dolayısıyla İslâm, toplum ve medeniyetine, "Sünnet toplumu ve medeniyeti" adını vermek yanlış olmayacaktır.⁴⁶ Zira sünnet, ıslahatçı bir yaklaşıma sahiptir. Geçmiş toptan inkâr eden, karalayan ve bütünüyle kesip atan devrimci bir yaklaşımı kesinlikle benimsememektedir.⁴⁷ Bizim medeniyetimizde de Kitap, Sünnet ve Hz. Peygamber'in kişiliği kurucu, belirleyici ve koruyucu öğelerdir. İslâmiyet, amacı insan hayatını yücelterek onu her türlü ilkelik ve barbarlıktan uygarlığa çıkarmak olan bir medeniyet dinidir. Sünnet de bunun yol ve yöntemidir.⁴⁸

"Açık Bir Medeniyet", çünkü Hz. Muhammed (sav), Medine'ye hicret eder etmez orada yerleşik olan ve kendi peygamberliğini inkâr eden Yahudi, Hıristiyan ve müşriklere de hayat hakkı tanıyarak onlarla "Medine Vesikası"nı imzalamıştı.⁴⁹ Kaynaklarımıza göre sözleşme Resulullah (sav)'ın Medîne'ye gelişinden kısa bir

⁴² Akdoğan, Ali, Medeniyetlerin Oluşmasında Dinin Rolü ve İslam Medeniyeti, *Dini Araşt.*2008, c.XI, S.32, s. 106.

⁴³ Barış, Mustafa Necati, *Cahiliyeden Hz. Ömer Döneminin Sonuna Kadar Yargı*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013, s. 1.

⁴⁴ Sönmez, Abidin, *Şura ve Rasulullah'ın Müşaveresi*, İnkılab Yay., İst., 1984, s. 39.

⁴⁵ Özpınar, Ömer, *Hz. Peygamber'i ve Hadisleri Anlamak (Fıkhu'l-Hadis İlimi)*, Ensar, 2. bsk., İst.2012, s. 27.

⁴⁶ Yılmaz, Hayati, "Müslüman Türk Dünyasında İnanç ve Davranış Birliğinin Sağlanması Açısından Sünnet", *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed Uluslararası Sempozyum*, D.İ.B.Yay., Ankara 2011, I, 326.

⁴⁷ Çakan, İsmail Lütfi, *İslami Yapılanmada Siret ve Sünnet*, Marmara Üniv.İlahiyat Fak. Yay., İst. 2010, s. 223.

⁴⁸ İ.Lütfi Çakan, <https://ilimcephesi.com/medeniyetin-olusumunda-sunnetin-yeri/>. 25.03.2019.

⁴⁹ Duman, Mehmet Zeki, *İslâm Medeniyeti: Allah merkezli, ilk ve tek evrensel medeniyet*, Dağıstan Devlet Üniversitesi'nin Mohaçkale'de düzenlemiş olduğu "İslâm Medeniyeti ve Çağdaş Dünya" konulu sempozyumu, 13-14 Ekim 2011, s. 3.

süre sonra, H. 1. yılda yürürlüğe konulmuştur.⁵⁰ Hz. Peygamber'in inşa ettiği medeniyetin evrenselliğini gösteren diğer önemli bir delil ise veda haccı esnasında irad ettiği ve "evrensel insan hakları beyannamesi" diye itibar gören (veda hutbesi)'dir. Veda haccı esnasında muhtelif yerlerde durarak verdiği bu son hutbesinde Allah Resulü insan haklarına vurgu yapmış, tüm insanların kardeş olduklarını; cinsler ve ırklar arasında takvadan başka hiçbir üstünlüğün olmadığını, ayrıca tüm insanların hayat, mal ve ırzlarının-onur aile ve namus-dokunulmaz olduğunu açıkça ilan etmiştir.⁵¹

IX- Hadislerin Medeniyet İnşasındaki Etkisi

Hz. Peygamber'in inşa ettiği medeniyet tasavvuru, insanı merkeze almıştır. İnsanı yücelten ve gerçek hüviyetini kazandıran fitrat dini, İslâm'dır. Hz. Peygamberin sünneti insan merkezli medeniyet inşasının en ideal uygulamasıdır. İslâm, insanın bu dünyada özgürce ve onurlu bir şekilde hayatını devam ettirebilmesi için insan fitratına en uygun olan medeniyet çerçevesidir. Aynı zamanda İslâm, insanın ruh ve bedeniyle birlikte hayatının tüm yönlerini kuşatan bir dindir. İslâm'a girmek demek aynı zamanda, temelinde adalet, barış, kardeşlik, ahlâk ve estetik olan medeni bir hayat tarzını yaşamaya söz vermek demektir.⁵²

İslâm, devlet yönetiminden aile düzenine, ibâdetten alış-verişe, eğitimden sağlığa, hukuktan iktisâda, mîmâriden estetiğe kadar sosyal hayata dair ne varsa, Hz. Peygamber ve sahâbe-i kirâm'ın tecrübesinden geçmiş, pratiğe geçirilmiş son derece önemli prensipler bütünüdür.⁵³ Dolayısıyla İslâm, bir medeniyete kaynaklık edebilecek, ona hayatîyet ve şekil verebilecek bir sistem/din olarak ortaya çıkmış ve bu medeniyetin adı olmuştur.⁵⁴

Böylece Hz. Peygamber, Kur'an'ın medeniyete dair ilkelerinin ilk uygulayıcısı olmuş, Medîne de, onun, idârî, ekonomik, sosyal ve kültürel, hukûkî ve ticârî faaliyetlerini gerçekleştirdiği medeniyetin merkezi olmuştur.⁵⁵ Hz. Peygamber, Medîne'ye hicretini tâkip eden ilk günlerden itibaren, İslâm Medîne'sini ve medeniyetini inşa aşamasında; kuramsal alanda mescid inşası, toplumsal bazda Muhâcir ile Ensâr arasında muâhat/kardeşlik antlaşması, ekonomik sahada Müslümanlara mahsus pazar yeri tespiti, sosyal güvenlik alanında da Medîne vesikası diye bilinen diğer din mensuplarıyla yaptığı yazılı antlaşma ile başlamıştır. Medîne döneminde gelen vahiylerle şekillenen ve bütünlünen İslâm, kendine has

⁵⁰ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (Terc.: Mehmet Yazgan), Beyan Yay., İst., 5. Baskı, 2004, s. 168.

⁵¹ Buhârî, *Meğâzî*, 78; İbnu'l- Esir, age. , II, 170.

⁵² Duman, Mehmet Zeki, *İslâm Medeniyeti*, s. 1.

⁵³ Ahatlı, Erdiç, *Kültür Yapımızda Hadisler*, Nun Yay., 1. Baskı, İstanbul 2011, s. 7.

⁵⁴ Şentürk, Recep, *İslam Dünyasında Modernleşme ve Toplum Bilim*, İz Yay., İstanbul 1996, s. 29.

⁵⁵ Sarıçam, *İslam Medeniyeti Tarihi*, s. 33.

orijinalitesi içinde Hz. Peygamber tarafından hayata yansıtılmış ve on senelik bir süreçte her alandaki kuram ve kurumlarıyla İslâm Medîne'si ve medeniyeti iyice belirgin hale getirilmiştir.⁵⁶ Bu da gösteriyor ki, bir dinin medeniyetle yakın bir ilişkisi söz konusudur. Kurumlaşma olgusu, ancak Medîne'de ağırlık kazanmıştır.

İslâm medeniyeti, her çağ ve dönemde uygulanabilirlik özelliğine sahip olması sebebiyle evrensel ve dinamik bir medeniyettir. Bu süreç Hz. Muhammed (sav.) ile başlamış, 30 yıllık 'Hulefâ-i Râşidin' dönemi ile devam ederek bilahare Emeviler, Abbasiler, Endülüs Emevileri, Fatımiler, Eyyübiler, Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve nihayet Osmanlılarla tüm dünyaya yayılmış köklü bir medeniyet hareketidir. Müslümanların tarih boyunca kurdukları bütün medeniyetlerin kaynağı, hiç kuşkusuz Asr-ı Saâdet ve daha sonraki gelen süreçtir.

Belirgin Örnekler

İnanan insanın en önemli özelliklerinden birisi, kendisinden başka insanların da bu dünyada var olduğunu, dünyanın kendisinden ibaret olmadığını fark etmek/düşünmek, bencillik duygularından arınmış olarak başkalarına yardım etmek ve cömert olmaktır. Egoist ve çıkar merkezli hareket eden Batı insanından farklı insan tipinin oluşmasında hadislerin rolü küçümsenemez. Hadis kaynaklarında empati kapsamına dahil edeceğimiz pek çok hadis bulmak mümkündür. *"Sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe (hakiki manada) iman etmiş olamaz."*⁵⁷ *"Komşusu aç iken, tıka basa karnını doyuran kimse (gerçek) mü'min değildir."*⁵⁸ *"Müslüman, elinden ve dilinden başkalarının emin olduğu kişidir."*⁵⁹ *"Kötülüklerinden komşusunun emin olmadığı kimse mü'min olamaz."*⁶⁰ *"Müslümanların derdiyle ilgilenmeyen onlardan değildir."*⁶¹

Bu kapsamda bu güzellikleri destekleyen şu hadisler de ilginçtir. *"İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olanıdır."*⁶² *"Sizin en hayırlınız ahlakı en güzel olanınızdır."*⁶³ *"Kardeşini güler yüzle karşılama dahi olsa hiçbir iyiliği küçük görme."*⁶⁴ *"Birbirinizi sevmedikçe mü'min olamazsınız..."*⁶⁵ Hadislerde iyiliğin güzel ahlak-tan ibaret olduğu açıklanarak iyilik yapmaya teşvik edilmiştir. Hadislerin amacı, her yönüyle toplumda aktif görevler ifa edecek, rol oynayacak, toplumda faydalı

⁵⁶ Bkz. Çakan, *İslami Yapılanmada Siret ve Sünnet*, s. 257.

⁵⁷ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, İmân, 7; Müslim b Haccâc, *el-Câmiu's-sahîh*, İmân, 71.

⁵⁸ Buhârî, *Edebü'l-müfred*, Beyrut, 1996, s. 52.

⁵⁹ Buhârî, İmân, 4; Müslim, İmân, 65

⁶⁰ Buhârî, *Edebü'l-müfred*, Beyrut, 1996, s. 52.

⁶¹ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, X, 248.

⁶² İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-âliye*, Beyrut, ts., I, 264.

⁶³ Buhari, Edeb, 38; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 185.

⁶⁴ Müslim, Birr, 144.

⁶⁵ Müslim, İmân, 93.

işler yapacak, başkalarının işini veya bir ihtiyacını yerine getirmekten haz alan, olgun ve erdemli insanlar yetiştirmektir. Böyle bir insan, toplum hayatının her kesiminde başkalarının ihtiyaçlarını karşılamayı bir erdemlilik olarak kabul edecektir.

Hız. Peygamber, insanın dirisine değer verdiği gibi ölüsüne de değer vermiştir. Bir gün ashâbiyla otururken yanlarından bir Yahudi cenazesinin geçtiğini fark edince hürmeten ayağa kalkmıştır. Yanındakiler bu durumu yadırgamış olmaları ki, “*Ya Rasûlallah, bu bir Yahudi cenazesidir.*” deyince Hız. Peygamber, “*O insan değil midir?*” cevabını vermiştir.⁶⁶ Nitekim Hız. Peygamber’in Abdülkuddûs isimli bir Yahudi çocuğu hastalanmış, ziyaret amacıyla gitmiş, başucuna oturmuş ve Müslüman olması için telkinlerde bulunmuştu Neticede söz konusu bu çocuk İslâm’a girmiş, Hız. Peygamber de memnuniyeti dile getirmişti⁶⁷

Günümüz kapitalist ve faizci sistemi düşündüğümüzde ortaya çıkan sömürü ve çıkarıcı, menfaatçi insan tipi yanında bir de zekatı ve karz-ı haseni düşünelim. Batılılar Müslümanların cömertliğini, bir şeyler ısmarlamasını bir türlü anlamamazlar. Bundan etkilenip Müslüman olanlardan bahsedilir. “*Darda kalanın borcunu erteleyen veya borcu silen kimseyi Allah gölgesinde gölgelendirir.*”⁶⁸ Dolayısıyla “*karz-ı hasen*”, sadaka vermekten daha sevap sayılmıştır.⁶⁹

Hadislerde görme engelli bir kimseye yol göstermenin, sağır ve dilsizle ilgilenmenin, onlara yardımcı olmanın sadaka olduğu belirtilir ve bu tür olumlu davranışlar kişiye sevap kazandırır. Yükünü yüklemeye veya aracına/bineğine binmeye çalışan bir engelliye yardımcı olmak da bir sadakadır. Hız. Peygamber herhangi bir âmânın yoluna engel olanları kınamış, onları yoldan saptıranları, kasten yanlış yola yönlendirenleri lanetliler içerisinde telakki etmiştir. Bizim medeniyetimizde sahabeden görme engelli olan Abdullah b. Ümmi Mektûm’un ihmâl edilmesi, onunla ilgilenilmemesi Allah tarafından hoş karşılanmamıştır. Hız. Peygamber, Abdullah b. Ümmi Mektûm’u, Mescid-i Nebevî’de müezzin olarak görevlendirdiği gibi, Veda haccına ve Uhud savaşına gidişi de dahil, çeşitli zamanlarda Medine dışına çıktığında 13 defa Medine’de kendi yerine vekil bırakmış, namazları o kıldırmasıdır.

Mekke fethedildiğinde, Hız. Ebû Bekir, yaşlı ve âmâ olan babası Ebû Kuhâfe’yi sırtına yüklenerek Hız. Peygamber’in huzuruna getirmişti. Bu durumdan rahatsız olan Hız. Peygamber,

şu sözleri sarf eder. “*Bu ihtiyarı evde koysaydın da, onun yanına biz gitseydik ya?!*” diyerek saygı ve nezaket göstermiş⁷⁰, böylece yaşlı/ engelli birisine karşı sergilenmesi gereken tavır bizlere öğretmiştir. Hız. Peygamber, toplumun tüm

⁶⁶ Buhârî, Cenâiz, 50.

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, III, 227, 280; Buhârî, Cenâiz, 80, Merdâ, 11; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 2.

⁶⁸ Müslim, Zühd, 74; Tirmizî, Buyû, 67.

⁶⁹ İbn Mace, Sadakât, 19.

⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, III. 160, VI. 349-350.

katmanlarıyla ilgilenmiş, onlarla yakın ilişkiler kurmuş ve özellikle kadın, köle, çocuk, fakir, yaşlı gibi toplumun zayıf kesimleriyle de çok sıkı diyaloglar tesis etmiştir. Avrupa ve ABD’de yaşlılar arasında intihar olaylarının hızla artış gösterdiğini istatistikler haber vermektedir.⁷¹ Medeni bir toplum olmanın en önemli kriterlerinden birisi de, toplumun yaşlısına, engellisine, yoksul ve muhtacına sahip çıkılması, gözetip korunması ve onlara insanca muamelede bulunulmasıdır

Peygamberimiz, çocukları bir insan olarak görmüş, bir eğitimci gibi onlara şefkat ve merhametle davranmıştır. O, çocukları çok sever ve bu sevgisini sözlü veya fiili olarak değişik şekillerde ifşa eder, rastladığı çocuklara selam verir ve hatırlarını sorar, bazen de onlarla şakalaşır, hastalandıklarında ziyaretlerine giderdi. Çocuklara değer vermek, onları insan yerine koymak, onları anlamaya çalışmak, çocuk ve gençlerin en fazla dikkat ettikleri ve bekledikleri hususların başında gelir. O, çocukları kucağına almış, okşamış, öpmüş, sırtında taşımış ise, o halde bu tür davranışlar aşırılık olarak telakki edilmemelidir. Torununu öperken gören Akra b. Habis isimli sahabi, “Doğrusu benim on çocuğum var, ama hiçbirini öpmem.” deyince Hz. Peygamber, “Merhametli olmayana merhamet edilmez.” uyarısında bulunmuştur.⁷² “Merhametli olanlara Rahman da merhamet eder. Yerde olanlara merhametli olun ki, gökte olanlar da size merhamet etsinler.”⁷³ “Küçüklerimizi sevmeyen, büyüklerimizi saymayan bizden değildir.”⁷⁴

Çevremizde ölüm, doğum, savaş, tabii afetler, sakat kalanlar, yetim ve öksüz kalanlar eksik olmuyor. Dolayısıyla İslâm dini, hayatın acı ve sıkıntılarıyla kıvranan zayıf, yoksul, yetim, dul ve muhtaç olan kişilerin korunmasını, onların yapayalnız dertleriyle baş başa bırakılmamasını öngörür. Yetimlerin bakımıyla ilgili bazı hadisler, bunu teşvik etmekte “Ben ve yetimi himaye eden kimse cennette şöylece beraber bulunacağız.”⁷⁵

Ensâr ile Muhacir arasında gerçekleşen Muahat (kardeşlik) projesi kayda değer bir olaydır. Medine’de her şeye muhtaç idiler. İşte Hz. Peygamber’in, eşsiz bir sosyal dayanışma ve yardımlaşma örneği olarak sergilediği bu proje, İslam tarihinde paylaşma, bencillikten arınma, başkalarını düşünme ve gerektiğinde kendine tercih etme gibi bazı güzel huylar kazandırma açısından önemi haizdir. Yermük savaşı esnasında yaralılara su verilirken yaralıların canlarını vermek üzereyken bile birbirini tercih etmeleri, İslâm tarihinde gıpta ile anlatılan îsâr

⁷¹ Bk. Tufan, İsmail, *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık*, Aykırı Yay, ist., 2002, s. 203-207.

⁷² Buhari, Edeb, 18; Müslim, Fedail, 65; Ebu Davud, Edeb, 145; Tirmizi, Birr, 12.

⁷³ Tirmizî, Birr, 16.

⁷⁴ Tirmizî, Birr, 15.

⁷⁵ Buhârî, Talâk, 25, Edeb, 24. Ayrıca bk., Ebû Dâvûd, Edeb, 123; Tirmizî, Birr, 14.

örneklerindedir. Her biri şehit olurken yaşayan insanlar için önemli ders ve ibretleri geride bırakarak bu âleme veda etmekteydiler.⁷⁶

Küresel ısınma, ozon tabakasının delinmesi ve dolayısıyla insan ve toplum hayatını ciddi manada tehdit eden salt bir ülke sorunu olmayıp, global manada bir dünya sorunudur. Çevre kirliliği deyince, çevre krizine yol açan bütün maddi ve manevi olumsuz faktörler anlaşılmalıdır. Hava, su, toprak kirliliği, Hz. Peygamber hayatı boyunca çevreyle ve onun korunmasıyla ilgilenmiş, bu konuda bize tabir câize, "Ekolojik Sünnet" bırakmıştır. Hz. Peygamber'in de bizzat kendisi etrafını ağaçlandırma faaliyetlerine katılarak 500 kadar hurma ağacı diktiği rivâyet edilmektedir.⁷⁷ "*Kiyâmet koparken elinde hurma fidanı bulunuz, -onu dikmeye gücü yetiyorsa- hemen dikiversin.*"⁷⁸

Dünya kurulduğundan beri insanoğlu, günümüzdeki düzeyde bir israf olayıyla karşılaşmış değildir. Her şeyden önce insan kirletilmiş, insan dejenere edilmiştir. Belki günümüzde yaşanan problemlerin hepsinin kökeninde bu yatmaktadır. Modern insanın tükettiği atıklar oranında medeni bir insan olup olmadığı tartışılmaktadır. Batı dünyasında modern insanın anlayışında, bizim değerlerimizle uyum olmayan sınırsız üretim ve sınırsız tüketim söz konusudur. Onların bu konuda dengeli ve orta yolu takip etme gibi bir amaçları da yoktur.

Hz. Peygamber, nehir kenarında olsa bile abdest alan bir kişiye abdest suyunu israf etmemesi uyarısında bulunmuştur.⁷⁹ Çevre konusunda İslam, öncelikli olarak çevrenin korunmasını ve tahrip edilmemesini öngörmektedir. Halbuki bugün tam tersi yapılarak çevre önce tahrip ve talan ediliyor, kirletiliyor sonra da tamir ve telafi edilmeye çalışılıyor. Halbuki şu gerçek bilinmelidir ki, tahrip ettikten sonra çevreyi düzeltmek, onarmak çok daha masraflı ve maliyetli bir faaliyettir. Bu konuda kaynaklar ciddi manada tarandığında Hz. Peygamber'in en büyük çevreci bir şahsiyet olduğu görülecektir.

Hz. Peygamber, Hadislerde hayvanlara kaba kuvvet uygulanmasını yasaklamış, hayvanların hedef yapılarak atış yapılmasını, dövüşmeleri için kızıştırılmalarını, zevk için avcılık yapılmasını, avcılıkta hayvana eziyet verdiği için sapanın kullanılmasını men etmiştir. Hadislerde hayvanlara karşı yapılan kötü muameleden dolayı insanın hesap vereceği ifade edilir. "*Nebi (s.a.v.) hayvanlara işkence yapanlara lânet etti.*"⁸⁰

Hala insanlar, zevk ve eğlence uğruna hayvanları acımasızca dövüş-türmekte, onlara işkence etmekte ve acılar içerisinde ölümlerini sadistçe

⁷⁶ Bk., Mahmud Şakir, *Hz. Adem'den Bugüne İslam Tarihi*, çev.: Ferit Aydın, Kahraman Yay. İst., 1993, II, 384.

⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 440.

⁷⁸ Buhârî, *Edebü'l-Müfret*, Beyrut, 1966, s. 138.

⁷⁹ İbn Mace, *Taharet*, 48; Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, I, 221.

⁸⁰ Buhârî, *Zebâih*, 25.

seyredebilmektedirler. Bunun en bariz örneğini İspanya'da stadyumlarda binlerce kişinin önünde boğalara yapılan işkencelerde görmekteyiz. Modern Avrupa, bunu spor veya şenlik diyerek geçiştirmekte ve hayvan haklarını görmemezlikten gelmektedir. Hala dünyada başlarına vurularak işkenceyle hayvan öldürme usulleri uygulanmaktadır. Öldürülmeden kol/ kanat gibi organları kopartılarak ölüme terk edilen hayvanları veya canlı canlı tavada kızartılarak yenilenleri ve yahut daha da acı olanı bazı ülkelerde ahtapot gibi canlı olarak yemek tabağına konularak yenilen hayvanları medyada sık sık haber olarak izlemekteyiz. Hz. Peygamber, hayvanlara kaba kuvvet uygulanmasını, hayvanlara dağlama yapmayı, lanet etmeyi yasaklamış, hayvanlar arasında güreş ve dövüş tertiplenmesini, dövüşmeleri için kızıştırılmalarını, kuş yuvalarının bozulmasını, yumurta ve yavrularının alınmasını men etmiş, onların yavrularına da hassas davranılmasını istemiştir. Ayrıca hayvanların hedef yapılarak atış yapılmasını zevk için avcılık yapılmasını, avcılıkta hayvana eziyet verdiği için sapanın kullanılmasını men etmiştir. Hz. Türk kültüründen başka hiçbir kültürde bulunmayan "kuş evi", "kuş köşkü", "kuş sarayı" gibi adlarla anılan bu yuvalar, onları çeşitli doğal afetlerden korumak amacıyla yapılmışlardır. Bütün bunlar evrensel medeniyetin önemli ve vaz geçilmez kriterleridir.

Hadislerinde Hz. Peygamber, "Temizlik imanın yarısıdır." buyurarak⁸¹ temizliğin aynı zamanda manevi boyutuna işaret etmiş, insan hayatında ne kadar önemli olduğunu vurgulamış ve söylediklerini bizzat kendisi uygulamış ve çevresindekilere örnek olmuştur. "Elbiseni temizle.", "Allah çok temizlenenleri sever." gibi ayetlerden ilhamını almıştır. Günde beş kereden fazla dişlerini misvaklıyordu. Ve ümmetine de çok sıkı bir şekilde tembih etmiştir.

Fransızların dünyaya övündükleri Versay (Versailles) Sarayı'nda bir hamam bile yoktu. Su ve temizlik düşmanlığı, papazlardan sonra, krallarda, asillerde ve halkta da yaygındı. Hatta papazlar yıkanmaya karşı gelerek sırtlarındaki kir kalınlığına göre birbirlerini derecelendirirlerdi. Müslüman milletlerden ve bilhassa Osmanlılardan görüp öğrendiklerini tatbik ederek, üzerinde asırlar boyu çalışıp geliştirerek bugünkü ilmî ve teknolojik seviyelerine ve ihtilâllerle yerleştirilen rejimlere ulaştılar.⁸²

X-İslam Medeniyetinin Temel Unsurları

Bu bağlamda İslam Medeniyetinin temel unsurlarının belli başlılarını bazı başlıklar altında vermek istiyoruz:

⁸¹ Müslim, Taharet, 1; Tirmizi, Deavat, 86.

⁸² Cahit, Baltacı, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, İFAV, İstanbul, 3. Baskı, 2010, s. 21; Dayı, Hüseyin, age., s. 189.

1-İnsanın Değeri ve Kaliteli İnsan

İnsan, o derece değerli bir varlıktır ki, din, kitap ve peygamber hepsi insan için gönderilmiştir. Yeryüzünde insan olmasa dinin, kitabın, peygamberin gönderilme gerekçesi ve işlevi de kalmazdı. Dolayısıyla her şey insan için olduğuna göre, amaç insan ve insanın mutlu ve huzurlu olmasıdır. Evreni değerli kılan insandır. Çünkü evrendeki her şey; tabiat alemi, hayvanlar alemi insan için yaratılmış ve insanın hizmetine/kullanımına sunulmuştur. İnsanı insan yapan, insanı üstün kılan, yücelten hususlar da evrensel içerikli manevi değerlerdir. Bu değerlere sahip olmayan bir kişinin Allah katında bir değeri ve kıymetinden bahsedilemez.

Şu bir gerçek ki, bir toplumda medenilik ölçütünü anlamak için en başta insana değer verilip verilmediğine bakmak gerekir. Nerede insana değer veriliyor ve insana saygı duyuluyorsa orada medenilikten bahsedilebilir. Dolayısıyla medeni toplumlarda en önemli husus insan unsurudur. İslâm dini insana en büyük değeri vererek evrende en değerli varlık olduğunu ilan etmiş ve eşref-i mahlukât olduğunu bildirmiştir. Hz. Peygamber, çocukları insan yerine koyarak onları da bir şahsiyet olarak kabul etmiş, kendilerine gereken önemi ve değeri vermiştir. Akıl ve irade sahibi olmakla diğer varlıklardan ayrılan ve üstün hale gelen insan, sadece bedeni varlığı ile değil, manevi yönleriyle de değerlidir. İnsan salt et ve kemikten müteşekkil mekanik bir varlık olmayıp ruh ve bedenle beraber bir bütündür. İslâm dininin insana verdiği değeri hiçbir ideoloji vermemiştir.⁸³

Bu meziyetler insanı diğer canlılardan ayıran alâmet-i fârikadır. Dolayısıyla bu değer, şeref ve üstünlük onun; akıl, fikir ve irade ile donatılması, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, hakkı batıldan, hayrı şerden ayırabilecek yeteneğe sahip olması, ilâhî emâneti/sorumluluğu yüklenmesi ve ilâhî tekliflere muhatap kılması sebebiyledir. İnsanın bu üstünlüğü onun maddî ve fizikî yapısı ile ilgili değil, manevî ve ruhi yapısı ile ilgilidir.⁸⁴

Bununla beraber İslâm dininin fevkalade önem verdiği hususlardan biri üstün manevi değerlerle mücehhez kılarak insan haklarına saygılı insan-ı kâmil dediğimiz insan tipini (üstün insan modelini) yetiştirmektir. Bu insan tipi yetiştirilmediği sürece amaçlanan hedefi yakalamak mümkün değildir.⁸⁵ Başkalarının da var olduğunu, başkalarının da haklarının söz konusu olduğunu düşünmek bir gereklilik ve bir erdemliliklerdir. İşte Hz. Peygamber'in dünya görüşünde ben merkezli bir dünya yerine biz merkezli ve başkasının da var olduğu hesap edilen bir dünya söz konusudur. Bu noktada başkalarının hakları devreye girmektedir.

⁸³ Sancaklı, Saffet, Hz. Peygamber ve İnsan Hakları, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* _ www.dinbilimleri.com], 2003, cilt: III, sayı: 2, s. 27-28.

⁸⁴ Karagöz, İsmail "Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı" (yayınlanmamış tebliğ), *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (sempozyum)*, D.İ.B., Ankara 2003, s. 1.

⁸⁵ Sancaklı, İnsan hakları, s. 27-28.

2-İnsan Sorumlu Bir Varlıktır

Yeryüzünün imar edilmesi kendisinden istenilen insanın, bu dünyada genel olarak iki ana görevinin olduğunu söyleyebiliriz: a) Halık'a (yaratana) karşı sorumlulukları b) Mahlukata (yaratılanlara) karşı sorumlulukları. Olgun bir Müslüman, hem Halık' a ve hem de mahlukata karşı görevlerini tam olarak yerine getiren insandır. Toplumda medeniyetin hâkim olabilmesi için ferde ve topluma pek çok yükümlülükler düşmektedir. İslâm'a göre herkes sorumlu olup üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmekle görevlidir. Sorumluluklarını yerine getirdiği oranda insan yücelir. Kendisine tevdi edilen emânetlere riâyet ettiği ve yükümlülüklerini yerine getirdiği sürece üstün/değerli olma vasfını kazanır. Dolayısıyla İslâm dini, mensuplarına maddî ve manevî sorumluluklar getirmiştir.

Sorumluluk duygusu insanın doğuştan getirdiği ve onu hayvanlardan ayıran temel özelliklerden biridir. İnsan yapıp ettiklerinden sorumludur. İyi mi yaptı, kötü mü; doğru mu yaptı, yanlış mı; fayda mı verdi, zarar mı; bütün bunların hesabını vermek durumunda olduğunun farkında olan bir varlıktır. Sorumluluk duygusu, kişiliğin altyapısını oluşturduğu için kişiliğin gelişmesi de bu duygunun gelişmesine bağlıdır.⁸⁶

Hz. Peygamber'in sünnetinde "*Başkası açlıktan ölse bana ne*" anlayışına yer yoktur, aksine "*Diğerinin acısı benim acımdır.*" anlayışı yoğun bir şekilde kendini hissettirmektedir. Başkalarının dertleriyle hemhal olmayan kişi, manevi yönden sorumludur. Bencil/egoist ve çıkarıcı insan, sürekli kendini düşündüğünden başkaları için hizmeti, yardımseverliği, paylaşmayı önemsemez. Aynı şekilde egoist toplum ve devlet de, insanlığa barış ve saadet getiremez.⁸⁷

3-Dünya-Âhret Dengesi

Son din İslam dini, en mükemmel, en muhteşem olduğu için tesis ettiği medeniyet de çok farklı özellikler taşımaktadır. Din-dünya ayımı söz konusu olmadığından peygamberimiz, risaleti yanında bütün dünyevi dediğimiz devlet başkanlığı, muallimlik, hakimlik, komutanlık gibi makamlarda da bulunmuştur. Dünya-ahiret dengesi kapsamında bütün bunları yerine getirmiş ve böylesine kapsamlı bir medeniyet teşekkül etmiştir. Hayatın bütününe ihata eden ve başlı başına hayat nizamı getiren İslam dininin hem fert hem de cemiyet hayatının en ince noktalarına kadar tesir ettiğini görmekteyiz. İslâm, yalnızca bir inanç değildir; pratiğe aktarılmış şekliyle sosyal bir düzen ve medeniyettir.

İslam dini, dünya ve ahiret dengesinin kurulmasını ister, tek taraflı olarak ne sadece dünyayı ne de sadece ahireti düşünür. Ahiret için dünyanın terk

⁸⁶ Şentürk, agm., s. 106.

⁸⁷ Sancaklı, Saffet, Hz. Peygamber'in Erdemli İnsan Yetiştirme Bağlamında İsar (Diğergamlık) Kavramına Verdiği Önem, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2006, cilt: VII, sayı: 17, s. 53-54.

edilmesine karşı olduğu gibi, dünya için ahiretin terk edilmesine de karşıdır. Her ikisine de gereken önemi vermekte ve her iki dünya için çalışılmasını istemektedir. Kişi, dünya ve ahiret saadetini kazanmak istiyorsa ve her iki dünyada rezil ve zelil olmak istemiyorsa soylu ve onurlu bir davranış olan çalışmaya talip olması gerekir. Bir milletin hür olarak yaşayabilmesi, kendi kültür ve yaşayışını koruyabilmesi için ekonomik yönden bağımsız olması şarttır.

Hz. Peygamber'e bir gün güçlü-kuvvetli bir adam uğrar, ashabın dikkatini çeken bu adam için, keşke Allah yolunda olsaydı derler. Hz. Peygamber şöyle dedi: "Eğer bu adam küçük çocuğu için çalışıyorsa Allah yolundadır, yaşlı anne-babası için çalışıyorsa Allah yolundadır, nefsinin iffetini korumak için çalışıyorsa Allah yolundadır, ehli için çalışmak için çıkmış ise Allah yolundadır. Ancak tefahur ve övünmek için çıkmışsa tağut (şeytan) yolundadır."⁸⁸

İslâm medeniyeti, her iki dünyanın dengeli kurulması esasına dayanır. Hristiyanlık gibi ne sadece ahiret, Yahudilik gibi ne sadece dünyayı önemser. Aksine birini diğerinin devamı ve kazanma alanı kabul eder. Böylece dünyayı ahiretin kazanılma yeri olarak görürken, tümüyle maddeci veya tümüyle maneviyatçı olmayı engelleyen bir orta yol izler.

Medeniyetlerin esası çalışmaktır. Kültür ve medeniyetler çalışılarak elde edilir. İslam dini, çalışmanın zıttı olan tembellik ve ataletin en büyük düşmanıdır. Yüce dinimiz bize onurlu, şahsiyetli, namuslu, şeref ve haysiyetli yaşamamızı ve sürekli ileriye doğru gitmemizi öngörmektedir.

4-Medeniyet ve Haklar

İnsan haklarının korunmadığı ve güvence altına alınmadığı bir yerde kargaşa ve anarşi kaçınılmazdır. Bir milletin medenî olma ölçütü salt sanayileşmesi veya teknolojik gelişimini tamamlaması olmayıp insan haklarına gösterdiği değerlerle de ilişkilidir.

Peygamberlerin gönderiliş amaçlarından birisi; insana insanca yaşamayı öğretmek, insan haklarını yeryüzünde ikame etmektir. Bütün peygamberlerin ortak yönü, insan haklarını doğal bir güvenceye almaktır. Dolayısıyla yeryüzünde insan hakları alanındaki mücadele yeni başlamış olmayıp insanlık tarihi kadar eskidir. Hz. Peygamber, insan haklarının ikamesi için mücadele vermiş ve insan hakları ihlallerine müdahale etmiştir. O'nun hayatını, uygulamalarını ve hadislerini tetkik ettiğimizde bu gerçeği açıkça müşahade etmek mümkündür. Özellikle insan hakları açısından vedâ hutbesi ve Medine vesikası başlı başına incelenmeye ve tahlil edilmeye değer niteliktedir. Dolayısıyla kişinin doğuştan getirdiği bu tür haklara kimsenin dokunmaması ve bu açıdan kişinin rahatsız edilmemesi gerekir. İnsana gösterilecek saygı burada başlar. Aynı zamanda insan haklarının

⁸⁸ Taberani, *Camiu 's-Sağir*, Kahire, 1968, II, 60.

korunması vicdanlara bırakılan bir husus olmayıp, dinî bir zorunluluk ve yükümlülüktür. İnsan hakları, devlet ve siyasi otorite tarafından bireye verilmiş bir lütuf olmayıp, bireyin yaşam için vazgeçemeyeceği doğal hakkıdır. Bu haklardan yoksun yaşayan insanın hayatı değerli olmaktan çıkar.⁸⁹

Yüce Allah'ın güzel isimlerinden biri olan "hak" kelimesinin çoğulu olan hukukun gayesi, hakların kime âit olduğunun belirlenmesi, hakların korunması ve haklara yapılan tecavüzün, zorbalıkların ortadan kaldırılmasıdır. Dolayısıyla insanın kanı akıtılmaz, canına kıyılmaz, namusuna, toprağına, mesleğine, meskenine ve cinsiyetine dokunulmaz. Hak ve özgürlükler, dokunulmaz, vazgeçilemez, engellenemez, kısıtlanamaz, devredilemez ve evrenseldir. Yüzlerce âyet ve hadis ortak ifadesinden İslâm'ın bu konulardaki görüşleri ortaya çıkmaktadır.

5-Adalet ve Eşitlik Anlayışı

Zulmün karşıtı olan adâlet; orta yol, denge, haksızlıktan uzaklaşma ve her şeyi yerli yerine koymak anlamında İslâm sisteminin ve uygarlığının topluca ifadesidir. Adâlet aynı zamanda hak olduğuna göre, hakkı çiğnemek zulüm ve despotluktur.⁹⁰ Yeryüzünde insanların aradığı ve gerçekleşmesini isteği en önde gelen değerlerin başında adâlet ve eşitlik ilkesi gelmektedir. Bu iki ilkeye değer verilmeyen toplumlarda insanlıktan bahsedilemez, kargaşa eksik olmaz, birlik ve beraberlik sağlanamaz.

İslâm medeniyeti, öyle bir medeniyettir ki, idaresi altında bulunan bütün insanlar eşittirler. İslâm Devleti, zayıfların hakkını kuvvetlilerden alır. Halkın mallarını, canlarını, ırz ve namuslarını korur, bekçilik eder. Halkın en iyi olanlarını başlarına idareci olarak seçen bir disiplinden oluşturur. İslâm medeniyeti, zulüm ve vahşetle halka kan kusturan, idaresi altında bulunanlara zulmeden bir yönetim karşı doğmuştur. Çünkü bu zulüm düzeni, halkı birbirine kırdıran, birbirinin malını gasp etme yarışına giren bir ortam oluşturmuştu. Ahlak adı altında gayri-meşru hareketleriyle insanların ahlakını bozuyordu.⁹¹

İslam tarihi, Peygamberimizden bugüne kadar Müslümanların kendilerinden olmayanlara gösterdikleri adalet ve hoşgörü örnekleriyle doludur. Hz. Peygamber'in Yahudi, Hristiyan ve müşriklerle imzaladığı Medine Antlaşması, Hz. Ömer'in Kudüs'ün Fethi sonrasında Hristiyanlara gösterdiği hoşgörü, Fatih'in Bosna ve İstanbul'un fethinden sonra farklı din mensuplarına verdiği din özgürlüğü teminatı, Endülüs'ten sürülen Yahudilere Osmanlı Devleti'nin gösterdiği hoşgörü bu örneklerden sadece birkaçıdır. Tarihin en büyük devletlerinden biri

⁸⁹ Sancaklı, Saffet, Hz. Peygamber ve İnsan Hakları, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* _ www.dinbilimleri.com, 2003, cilt: III, sayı: 2, s. 23-24.

⁹⁰ Muhammed Umara, *Adâlet Öğretisinde İnsan Olma Hakkı*, terc., Ali Aslan, 1996., s. 47.

⁹¹ Nedvi, Ebu'l Hasen Ali, *Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti*, Terc. Abdullah Trabzon-Mustafa Acioğlu, Kayıhan yay., İstanbul 2014, s.192.

olan Osmanlı Devleti İslam medeniyetindeki adalet ve hoşgörü anlayışının en büyük örneğidir. Osmanlılar; Hristiyanlar, Yahudiler ve Sabiiler gibi farklı inanç mensuplarını; Rumlar, Sırp, Hırvatlar, Romenler, Çingeneler, Bosnalılar, Arnavutlar, Araplar, Ermeniler, Gürcüler, Kıptiler ve Habeşler gibi onlarca farklı milleti bir arada tutabilmiştir. Bu birlikteliğin özünde ise İslam'ın barış, adalet ve hoşgörü geleneği yatmaktadır.⁹²

Hz. Peygamberin kendisine gelen davalarda yegâne ölçüsü hak, adâlet ve eşitlik olmuştur. O, hüküm verirken hiç kimseye iltimas, imtiyaz ve ayrıcalık tanımamış, zengin, fakir, soylu, asil herkese aynı mesafede davranmıştır. İslâm'da fertler arasında ırk, renk, soy, sop, makam, mevki, fakirlik, zenginlik, şan, şöhret gibi hususlarda üstünlük yoktur. Hukuk önünde herkes eşittir. Hz. Peygamber, kanun önünde herkesi bir tarağın dişleri gibi eşit gördüğünü, kimseyi üstün görmediğini hadislerde pekiştirmektedir. O, şu hadislerinde adalet ve eşitliğin evrenselliğine şöyle işaret eder: *"Sizden öncekilerle içlerinden mertebesi düşük birisi hırsızlık yaptığında ona cezayı uyguluyorlardı, ancak şerefli ve soylu bunu yapınca onu terk ediyorlardı. Nefsimi elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, hırsızlık yapan Fatıma da olsa, elini keserim."*⁹³

6-İnanç, İbadet, Fikir ve Vicdan Hürriyeti

Din, vicdan ve ibâdet hürriyeti, insanın temel hak ve hürriyetlerinin en önemlilerindedir. Herkes bir din seçme ya da seçmeme hakkına sahiptir. Bu konuda kimseye dayatma ve baskı yapılamaz. Kişiler hür iradeleriyle seçim yapma hakkına sahiptir. Hiçbir kimse inancından dolayı kınanmamalı, aşağılanmamalı, alay edilmemeli ve rencide edilmemelidir. Din seçme hakkına sahip olan kişi, aynı zamanda dinini tümüyle öğrenme, öğretme, yayma ve yaşama hakkına sahip olduğu gibi, bu alanda her türlü örgütlenme hakkına da sahiptir. Çünkü din, vicdanlarda hapsedilen ve mahkûm edilen bir kurum değildir. İnanç özgürlüğünün kutsallığı ve Allah'ın insanın bu kutsal hakkını özgür iradesiyle kullanmasına izin vermiş olması, bu kutsalın değer boyutunu gösterir. Âyet ve hadisler, inanmanın tamamen iradî bir eylem biçimi ile gerçekleşeceğini, zorla olmayacağını açıkça belirtmektedir.⁹⁴

Düşünce özgürlüğü olmayan toplumlarda ilerleme ve gelişme de olmaz. Düşünmek, tartışmak ve müzakere etmek içtihat faaliyetleri arasında yer alan unsurlardır. Düşünce üretme ve düşünce aktarma salt bir hak olmayıp, aynı zamanda dinî bir yükümlülüktür. Düşünceye kısıtlama getirmemiş olan Hz. Peygamber, hayatı boyunca düşünce özgürlüğüne son derece önem vermiş, kişileri düşünce

⁹² Yapıcı, Ahmet, İslam Medeniyeti: Özgünlüğü ve Özellikleri, <http://muhayyile.blogspot.com/2010/11/islam-medeniyeti-ozgunlugu-ve.html>. 25.03.2019.

⁹³ Müsned, XIII, 375-376 (7996); Buhârî, *İkametü'l-Hudud*, 12.

⁹⁴ Sancaklı, İnsan Hakları, s. 30.

ve görüşlerini açıklamaya teşvik etmiş, onların düşünce ve görüşlerinden istifade etmiştir. Zaman zaman ashâbıyla istişâre ederek verdiği bazı kararlarda onların düşünceleri etkili olmuştur. İstişâre bir nevi görüş ve düşüncelerin ortaya çıkmasını sağlayan bir eylemdir. “Barika-i hakikat müsâdeme-i efkârdan doğar.” sözü düşünceye verilen önemi ve değeri en güzel bir şekilde anlatmaktadır.

7-Cinsiyet Ayırımının Olmaması

Hız. Peygamber’in genel olarak insanlarla olan ilişkilerini tetkik ettiğimizde onun ahlak anlayışı gereğince cinsiyet ayırımına yer vermediğini ve buna müsaa-de etmediğini görmekteyiz. Hadislerde erkek olsun kadın olsun her iki cinsin de Allah katında sorumlu, değerli ve saygın bir yere sahip olduğu sürekli vurgulanmaktadır. Hatta pek çok örnekte kadınların lehinde pozitif ayırımcılığın yapıldığı da söz konusudur. Bunun sebebi de o zamanın kadınına karşı oluşan olumsuz anlayış ve düşüncelerin bir an önce ortadan kaldırılmasıdır. O, hiçbir ayırım yapmadan aile fertlerini bu yönüyle de eğitmiştir.⁹⁵

Dolayısıyla Hız. Peygamber, kadınıyla erkeğiyle erdemli bir toplum oluşturmayı amaçlamıştır. Bu işe, toplumun bir nüvesi konumunda olan aileden başlanması gerekiyordu. Aile içindeki ilişkilerin nasıl olacağı gündeme geldiğinde pek çok hadis karşımıza çıkmaktadır. O, hayatı boyunca ne bir kadına ne bir hizmetçiye ve ne de bir çocuğa el kaldırmış, ne de şiddet ve kaba kuvvet kullanmıştır. Cahiliye döneminde kadının insan yerine konulmadığı dönemleri ve anlayışları değiştirmeyi hedef alan Hız. Peygamber, kadınlara şiddet uygulanmasını tasvip etmemiştir. Peygamberimiz de şöyle buyurur: “*En hayırlınız, ailesi için hayırlı olanıdır.*”⁹⁶ “*Cennet, annelerin ayakları altındadır.*”⁹⁷ “*Hanımının sende hakkı vardır.*”⁹⁸ “*çocuğunun sende hakkı vardır*”⁹⁹, “*ailenin sende hakkı vardır*”¹⁰⁰ buyurarak özellikle yakın çevredeki insanların haklarına riayet edilmesinin ne kadar önemli bir olgu olduğunu vurgulamıştır. Hız. Peygamber’in yakın çevresindeki hanımlarla olan ilişkilerinde özellikle de aile hayatında ilgi, değer verme, adalet, eşitlik, hoş-görü, sevgi, saygı, nezaket, güven, iffet, feragat, haklara saygı, sabır ve tahammül, empati, isar ve zarafet halcim olduğu için neticede o ailede huzur, uyum ve mutluluk halcim olmuştur.¹⁰¹

⁹⁵ Sancaklı, Saffet, Hız. Peygamber’in Yakın Çevresindeki Hanımlara Karşı Muâmelelerdeki Nezaket, Zarafet ve İncelik, *Diyanet İlmî Dergi*, 2009, cilt: XLV, sayı: 1, s. 93.

⁹⁶ İbn Mace, Nikah, 50.

⁹⁷ Bk. İbn Mace, Cihad, 12; Nesai, Cihad, 6.

⁹⁸ Buhari, Savm, 54-55.

⁹⁹ Müslim, Siyam, 183.

¹⁰⁰ Buhari, Savm, 51.

¹⁰¹ Sancaklı, Hız. Peygamber’in Yakın Çevresindeki Hanımlar, s.94.

*H. Fatıma, Peygamberimizin yanına girince Rasülullah ona ayağa kalkar, onu öper ve meclisine oturturdu. Peygamber Fatıma'nın yanına girince, Fatıma da ayağa kalkar, onu öper ve meclisine oturturdu.*¹⁰² Hadiste ailenin kurucu unsurları olan ebeveyne itaatsizliğin ve isyankarlığın büyük günahlar arasında yer aldığı ifade edilir. Hz Peygamber, kendisine bakan, emziren sütannelerine ayrı ayrı ihtiram etmiş, saygı göstermiştir. "Vefakarlık imandandır." buyuran Hz. Peygamber, benzer iltifatları, çocukluğunda evlerinde geçirdiği ve kendisine çok iyi bakan, sütanneleri, dadısı, amcası Ebu Talib'in eşi Fatıma binti Esed hanıma göstermiştir. O, kadına insan olduğunu, kadın olduğunu hatırlatmış, ona onur, değer ve şeref ve iffet duygularını geri iade etmiştir. O, baskı, dayatma, azarlama, kaba, katı, kinci, sert, rencide edici, azarlayan, bağırان bir insan da değildi. O, nazık, kibar, iltifat eden, nezaket ve zarafet sahibi, eşitliğe ve adalete riayet eden, sevgi dolu bir insandır. O, en mükemmel eş, en mükemmel baba ve en mükemmel bir dede olarak ümmetine örnek olmuştur.¹⁰³

8-Sevgi ve Merhamet Medeniyeti

İslam medeniyeti, aslında sevgi ve merhamet medeniyetidir. İslam medeniyeti deyince ilk akla gelen insanlığa hizmet ve bütün yaratılmışlara merhamettir. Çünkü İslam'ın hayat felsefesinde, "halka hizmet, hakka hizmet" olarak kabul edilmiştir. Yunus'un dediği gibi, "Yaratılanı hoş gör, Yaratandan ötürü." anlayışı bu medeniyetin temelini teşkil etmiştir. Nitekim atalarımızın yapmış olduğu hanlar, hamamlar, kervansaraylar, çeşit çeşit vakıflar, Bimarhaneler yanında; Süleymaniye, Selimiye ve Kurtuba Camii gibi dünyaca ünlü medeniyet eserleri bu barışçı ve yapıcı düşüncenin bugün hala yaşayan tezahürleri, somut örnekleridir.¹⁰⁴

Yeryüzüne bakıldığında en az üçte ikisinde İslam Medeniyetine ait eserleri görmek mümkündür. Emeviler, Abbasiler, Ön Asya halkları, Gazneliler, Selçuklular, Endülüs ve Osmanlılar dönemlerinden kalma ve sırf insanlar için, onlara hayat şartlarını kolaylaştırmak maksadıyla inşa ve imar edilmiş hanlar, hamamlar, imarethaneler, hastaneler, yol boyunca belli aralıklarla dizilmiş kervansaraylar. Sadece insanlar değil, hayvanlar için barınak ve korunaklar. Bunların masraflarını karşılamak üzere kurulan vakıflar. Şu halde, İslam Medeniyeti, bir yönüyle de vakıf medeniyetidir, denilse yeridir. Çünkü sadece Allah'tan sevap bekleyerek büyük bir serveti insanlık adına vakfetmek, bugüne kadar başka medeniyetlerde hiç görülmeyen sevgi ve hizmet ilkesidir. Batı Medeniyeti mensupları, işgal ettikleri ülkelerin tüm yer altı ve yer üstü zenginliklerini çekip kendi ülkelerine taşıırken, bir kısım insanları gemilerle Batıya taşıyıp köleleştirirken, delileri içerisinde cin var diyerek ateşe atıp diri diri yakarken, kadınları erkeğin bozulmuş

¹⁰² Ebu Davud, Edeb, 144; Tirmizi, Menakıb, 60 .

¹⁰³ Sancaklı, Hz. Peygamber'in Yakın Çevresindeki Hanımlar, s.119.

¹⁰⁴ Şentürk, agm., s. 116.

şeklidir yahut kadının ruhu ve insan olup olmadığını tartışırken ... Bundan 1400 yıl öncesinden İslam Medeniyeti insanı özgürleştirme ve yüceltme gayreti içerisinde girmiştir. Müslüman zenginler asırlardan beri sırf başkalarını düşünerek insanlık uğruna nice servetler harcamış ve halen harcamaktadırlar.¹⁰⁵

İslâm medeniyet tarihinde veya İslâm kurumlar tarihinde Ahîlik teşkilatı, ilkeleriyle, prensipleriyle, işleyişiyle herkesin dikkatini çekmiş ve çok önemli bir işlev görerken tarihteki yerini almıştır. Özellikle Ahîlik, uygulamış olduğu ahlaki ve insanî ilkeleriyle esnaf ve sanatkârlara yön vermiş ve onları bu yönüyle eğitmiştir. Ahî ahlâkını inceleyip tahlil ettiğimizde Hz. Peygamber ahlâkına dayandığını tespit etmekteyiz. Ahî ahlâkında öncelikle bireyin bencillikten/egoizmden, kötü ahlâkî sıfatlardan arınması ve güzel ahlâkî sıfatlarla bezenmesi olmazsa olmaz şartıdır.¹⁰⁶

9-Birlikte Yaşama Ahlakı ve Öteki

İslâm toplumu, var olduğundan beri hiçbir zaman sadece Müslümanların yaşadığı homojen bir toplum olmayıp, içinde değişik inançlara sahip cemaat ve grupların birlikte yaşadığı mozaik bir toplum özelliğine sahiptir. Gayr-i Müslimler barış içerisinde kaldıkları sürece İslâm toplumunda kendi dinî-kültürel kimliklerini koruyarak barış, hoşgörü ve emniyet içerisinde huzurlu bir şekilde yaşamışlardır. Hz. Peygamber, Medine döneminde “Medine vesikası” dediğimiz gayr-i Müslimlerle birlikte yaşama örneğini ve usulünü hukuki ve uygulamalı olarak göstermiştir. “Hz. Peygamber Medine’de yaşayan bütün grupları rızalarıyla kendi hakimiyeti altında birleştirerek, siyasetinin çok önemli ve başarılı dönüm noktalarından birini gerçekleştirmiştir.”¹⁰⁷

İslâm dini, sorumlulukları kabul ve red açısından insanları inananlar ve inananlar diye iki gruba ayırır. Bu temel ayırım dışında İslâmiyet insanlar arasında ırk, renk, dil ve ülke esasına dayalı başka herhangi bir fark gözetmez. Müslümanlar, ilâhî dinlerin asıllarına inandıkları gibi, Allah tarafından gönderilen peygamberler arasında da herhangi bir ayırım yapmamaktadırlar. Dolayısıyla barış içerisinde yaşamak isteyen gayr-i Müslimler temel hak ve özgürlüklere sahip olarak yaşama imkanına sahiptirler. İslâm toplumunda yaşayan insanlar genel olarak üç gruptur: 1-Müslümanlar. 2-Zimmîler: Dini farklı olduğu halde Müslümanlarla birlikte yaşayanlar. 3-Müste’menler: İslâm ülkesi vatandaşı olmayan, izin ve pasaport ile İslâm ülkesine giren bütün yabancılar. Zimmîler vatandaş olduklarından, Müslüman yurttaşlar gibi bütün hak ve hürriyetlerden

¹⁰⁵ Duman, agm., s. 18.

¹⁰⁶ Sancaklı, Saffet, Ahilik Ahlakının Oluşumunda Hadislerin Etkisi, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, cilt: I, sayı: 1, s. 24-25.

¹⁰⁷ Polat Selahattin, Hz. Peygamber’in İttifak ve Teminat Antlaşmalarındaki Diplomatik Taktikler, *E.Ü.İ.F.D.*, sayı:5, Kayseri, 1988, s.117.

istifade ederek tüm medenî hukuk muâmelelerini yapabilirler. Can ve mal güvenliği, inanç ve ibâdet hürriyeti, ikâmet ve seyahat hürriyeti, çalışma hürriyeti, sosyal güvenlik gibi hak ve hürriyetlere sahiptirler.¹⁰⁸ Din farklılığından dolayı onların hakları ihlal edilemez. Gayr-i Müslimlerin pek çok hakka sahip olmakla beraber, en geniş manada inanma ve ibâdet etme özgürlüğüne de sahip oldukları şu tarihi olaydan açıkça anlaşılmalıdır. Hz. Peygamber Necrân hristiyanlarına yazdığı mektupta şöyle buyurmuştur: “*Necran ve etrafındakiler için kanları, dinleri, kilise ve ruhbanları, din adamları... Allah ve Rasûl’ünün garantisi ve teminatı altındadır.*”¹⁰⁹ Dolayısıyla onların canları, malları Müslüman tebanınki gibi İslâm devleti tarafından korunmuştur. Asırlar boyunca bu anlayış devam ede gelmiştir.

Necranlılar ile yapılan sulh anlaşmasında, anlaşma şartlarına riayet ettikleri sürece; kiliselerinin yıkılmayacağı, din adamlarının memleketlerinden sürülüp çıkarılmayacağı hükmü yer almış, ayrıca kiliselerinin, piskoposluklarının Allah ve Resûl’ünün himayesinde olduğu, psikopos ve papazların durumlarında herhangi bir değişikliğe gidilmeyeceği vurgulanmıştır.¹¹⁰ Nitekim Necran heyeti, Medîne’ye geldiklerinde, kendi dînî kisveleriyle mescide girmişler, doğu istikametine doğru yönelerek ibâdetlerini yapmışlardır. Hatta engellemek isteyen sahâbeye, Hz. Peygamber, onların rahat bırakılması yönünde bizzat müdâhalede bulunmuştur.¹¹¹ Hiç kuşkusuz bu hâdise, sünnet medeniyetinin diğer din mensuplarına, daha doğrusu ibâdet özgürlüklerine karşı hoşgörü içerikli yaklaşımının ve âlice-nap bakışının son derece çarpıcı bir örneğini ve aynı zamanda gayr-i Müslimlere tanınan inanç ve ibâdet özgürlüğünün evrensel bir kanıtını teşkil eder.¹¹² Böylece ehl-i kitap olsun veya olmasın başka inanç sistemlerine de yaşam hakkı tanımıştır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de yer alan, “*Dinde zorlama yoktur,*”¹¹³ “*Sizin dininiz size benim dinim bana,*”¹¹⁴ Her kabileye kendi içlerinde özgürlük tanıdığı gibi, Yahudilerin dinlerinin kendilerine, mü’minlerin dinlerinin de kendilerine ait olduğunu ifade eden anayasa maddesi ile Yahudilere din özgürlüğü de sağlamıştır.¹¹⁵

¹⁰⁸ Bk. Karaman Hayrettin, *İslâm’a Göre İnsan Hakları ve Ödevleri*, s. 238; Bardakoğlu Ali, Hak Mad., *DİA*, İst., 1997, XIII, 420-421; Bayraktar İbrahim, *İslâm’ın İnsana Tanıdığı Bazı Temel Haklar ve Vedâ Hutbesi*, Atatürk Ü.İ.F.D., sayı: 9, Erzurum, 1990, s.254.

¹⁰⁹ Ebu Ubeyd, Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu’l-Emvâlterc.*, Cemaleddin Saylık, Düşünce Yay., İst., 198, s. 222; Muhammed Hamidullah, *el-Vesâiku’s- Siyâsiyye*, s.196, 198.

¹¹⁰ Ebû Dâvûd, el-Harac ve’l-İmâre, 30; Sehârenfûrî, *Bezlü’l-Mechûd*, XIII, 382.

¹¹¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, II, 216-217; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, III, 244.

¹¹² Atçeken, İsmail Hakki, “*İslâm Tarihinde Birarada Yaşam Tecrübesi (Asr-ı Saadet ve Endülüs Örneği)*”, *İstem*, 2009, s. 47; Sarıçam, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, s. 72.

¹¹³ Bakara, 2/256.

¹¹⁴ Kâfirûn, 109/6.

¹¹⁵ Hurç, Ramazan, “Devlet Başkanlığı Sürecinde Hz. Muhammed”, *Fırat Üniv. İlahiyat Fak.Derg.*, 2000, s. 502.

Geniş bir hürriyet ve müsamaha ortamının oluşması sayesinde gayr-i Müslimler, aralarında mezhep farklılığı olan kendi dindaşları içinde bulamadıkları bir güvenle İslâm toplumunda yaşamış, hayatın her sahasında büyük etkinlikler göstermişlerdir. Hz. Peygamber, savaşlarda uluslararası kabul edilen savaş hukukuna da riâyet etmiş ve askerlerine yaşlılara, çocuklara, kadınlara, mâbedlere kaplanmış din adamlarına dokunulmamasını, hayvanların telef edilmemesini, ağaçların tahrib edilmemesini¹, alınan esirlere iyi muâmele yapılmasını ve insanca davranılmasını, her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasını istemiştir.

XI-İslâm Medeniyeti ve Diğer Medeniyetler

İslâm medeniyeti, temelde insanın huzur ve mutluluğunu düşünen ve tüm insanlar için inşa edilmiş ilk ve tek evrensel medeniyettir.¹¹⁶ Kainattaki her şey insan için yaratılmıştır İslâm Medeniyetinde, insanlığın söz konusu olduğu yerde ekonomik üstünlüğün lafı bile edilemez. Asıl olan insanı mutlu etmek ve asırlara hükmedip insana hitap edecek kalıcı eserler bırakmaktır. İslâm Medeniyeti tüm insanları kardeş bilir ve yeryüzünde barışı esas alır. Özünde egoizm /bencillik değil, digergamlık/başkasını düşünme vardır. “Yahudi-Hıristiyan Medeniyeti” olarak çerçevelenmeye çalışılan Batı Medeniyeti, diğer adıyla çağdaş medeniyet ise, evrensel olamamıştır. O medeniyette Tanrının yeri yoktur. Birey ve ekonomi, her şeyden önce gelir. “Çağdaş Dünya”nın da dün, yani aydınlanma çağı öncesinde olduğu gibi bugün de, hep görmezden geldiği İslam’ın insanlık anlayışından, eşyayı değerlendiriş biçiminden ve yeryüzüne yaymış olduğu medeniyetin izlelerinden alacağı çok şey olduğu kanaatindeyiz.¹¹⁷

İslâm medeniyetinin en önemli özelliklerinden biri de akıl, ilim, teknik ve sanata verdiği değerdir. İslâm, iman ve amel başta olmak üzere bütün hüküm ve anlayışında akla dayanmıştır. İmânda yakın, amelde ihlâs, ilimde rusuh ve muamelatta adalet, akıl, ilim ve beceri ile olur. Mukallidin imanı gibi ameli de âliminki ile mukayese edilemez.¹¹⁸ İslâm, ilim ve irfan merkezli bir medeniyet olarak cehalete savaş açan bir medeniyettir. Hz.Peygamber’in öncülüğünde mes-cid-i nebevide oluşturulan ve ilk üniversite olma özelliğine sahip olan ashab-ı suffedir. Bu medeniyete tek başına “*ilim medeniyeti*” dense yeridir. “*Hikmetli söz, müminin yitiğidir; her nerede onu bulursa onu almaya en layık kimse odur.*”¹¹⁹ İslam dini kadar okumaya, ilme, irfana, ilerlemeye, gelişmeye önem veren başka bir din dünyada bulmak mümkün değildir. Hz. Peygamber, hadislerinde ilim

¹¹⁶ Karcı, Şemseddin, *Hz. Peygamber’in medeniyet tasavvuru* İnönü Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Hadis Bilim Dalı, Malatya, 2015, s.55.

¹¹⁷ Duman, agm., s. 1.

¹¹⁸ Baltacı, Cahit, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, İFAV, 3. Baskı, İstanbul, 2010, s.53.

¹¹⁹ Tirmizî, İlim, 39/19.

öğrenmenin farz olduğunu beyan ederek ilmin herkes için geçerli olduğunu vurgulamıştır.¹²⁰

İslâm sanatı, Müslüman milletlerin ortaya koyduğu ortak bir sanattır. İslâmiyet, insanın dünya ve ahirette huzur içinde yaşamasını isterken ondaki güzellik duygularını ve sanat merakını da ortaya çıkarır. İslâm sanatları içerisinde mîmârî, edebiyat, minyatür, kitap süsleme, tezhip, el sanatları, hüsn-i hat, ağaç ve mâden sanatları, çinicilik, kakma, oyma çok ileri gitmiştir. Müslümanlar her gittikleri yerlerde mîmârî eserler yaptırmışlardır. İspanya'daki Kurtuba Câmii, işgal altında bulunan Mescid-i Aksa Câmii, İstanbul'daki Süleymâniye, Edirne'deki Selimiye câmilere İslâm mîmârî sanatının bir şâheseridir. İslâm sanatı Emevîler zamânında başlamış, Abbâsî, Fâtîmî, Eyyûbî, Memlûk, Selçuklu şeklinde gelişerek devam etmiştir.

Batı Medeniyetinde ise, özellikle *civilization* zaman içerisinde sömürgeci politikaları meşrulaştırmaya dönük bir işlevsellik kazanmış ve bu anlamda kendilerini artık tamamlanmış, ileri bir medeniyetin temsilcisi ve taşıyıcısı olarak görüp geri kalmış ülkeleri tahakküm altına almışlardır. Bu çerçevede Batı *Medeniyeti*, Fransa'nın Cezayir'i, İtalya'nın Trablusgarb'ı, İngilizlerin Hindistan'ı, Japonya'yı işgallerinde görüldüğü gibi öteki yayılcı sömürge hareketlerini 'barbarlara medeniyet götürme' adı altında meşrulaştırma işlevini(!) bile sürdürmüştür. Oysa gittikleri yerlere taşıdıkları, medeniyet değil deniyettir, sömürüdür ve zulümdür.¹²¹

İslâm medeniyetini hemcinslerinden ayıran belli başlı özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- 1- İnsan merkezli bir uygarlık olan İslâm medeniyeti için insan önemli ve saygıya değer bir varlıktır. Bu yüzden yapılan her şey insanın mutluluğu için ve faydası içindir.
- 2- Tek Allah inancına davet eden İslâm medeniyeti, bu özeliğiyle tüm medeniyetlerden farklılaşmaktadır.
- 3- İslâm medeniyeti, insanî ve evrenseldir. Bir ırk ve milletin düşünce ve ilim erbabını öne çıkarmadığı gibi, farklı milletlerin dâhi ve düşünürlerini kendi ailesine kazandırmıştır.
- 4- İslâm medeniyeti, ahlâk, erdem ve faziletleri öne çıkarmıştır. İslâm, bir hoşgörü, adalet ve tolerans medeniyetini insanlığa sunmuştur.
- 5- İslâm medeniyeti, ilk emri "oku" diye başlayan ilim, irfan ve hikmet medeniyetidir. Vahiy, akıl ve duygunun uyum içerisinde seyrettiği bir medeniyettir. Bu yönüyle İslâm Medeniyetine "Vahiy ve Kur'ân Medeniyeti" diyebiliriz.

¹²⁰ İbn Mace, Mukaddime, 17.

¹²¹ Duman, M. Zeki, İslam Medeniyeti ve Çağdaş Dünya, *Erciyes Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*, 2011, sayı: 13, s. 16.

- 6- İslâm medeniyeti, fethettiği coğrafyalarda yaşayan insanların din ve inançlarına karışmadığı gibi, onların ibadetlerini yapabilmeleri için gerekli olan ortamı hazırlamış ve teminat altına almıştır.
- 7- İslâm medeniyeti, çoğulcu ve katılımcı bir medeniyet sunmuştur. Belli bir ırkın ve coğrafyanın ürünü olmayıp başta Araplar, Türkler ve Farsların ve diğer unsurların tesiriyle şekillenmiş, açık bir medeniyettir.
- 8- İslâm medeniyeti madde ile ruh, akıl ile iman, kulluk ve özgürlük değerleri arasındaki dengeyi Kur'ân bir "denge medeniyetidir".
- 9- İslâm medeniyeti, bir hukuk/fıkıh medeniyetidir. Bulunduğu bölge ve coğrafyalarda hukukun üstünlüğünü ve adaleti gerçekleştiren bir medeniyet sunmuştur.
- 10- İslâm medeniyeti, doğruluk ve barış ile anılan bir medeniyettir. Bu medeniyette asıl olan barıştır, savaş ise arizî bir haldir.¹²²

Kısaca, İslâm medeniyetinin uygulamaya geçirdiği ana değerlere bakıldığında erdemler ortaya çıkmaktadır: İnanç/tevhid, aile, sevgi, saygı, güven, canmal-ırz güvenliği, özgecilik, dayanışma/yardımlaşma, doğruluk, ehliyet, adalet, eşitlik, istişare, hürriyet, çalışma, üretme, cömertlik/ihsan/isâr/infak, dostluk/arkadaşlık, cesaret/şecaat, merhamet, iyilik duygusu, haklar, affedicilik, sabır, tevekkül, hoşgörü, barış, edep/hayâ, tevazu.¹²³

Sonuç

Medeniyet, bir toplumun maddî ve mânevî boyutlarıyla ortaya koyduklarının bir bütünüdür. İslâm, amacı insan hayatını yücelterek onu her türlü ilkelik, süflilik ve barbarlıktan zirveye çıkarmak olan bir medeniyet dinidir. Sünnet de, bunun yol ve yöntemini tayin etmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber, İslâm Medeniyetinin hem kurucusu hem de bilgi kaynağıdır. En güçlü medeniyetler ilahi dinler tarafından tesis edilmişlerdir. Şayet İslâm medeniyeti olmasaydı belki de bugünkü Batı medeniyeti olamayacaktı ya da bugünkü şekliyle var olmayacaktı. İslâm Medeniyetinin merkezinde Tevhit inancı bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in inşa ettiği medeniyeti, diğerlerinden ayıran çok önemli özelliklerin başında, insanı madde ve mana olarak ele alan, fitrata uygun insan merkezli bir medeniyet olmasıdır. Bu medeniyet, hangi ırktan, renkten, cinsten ve dinden olursa olsun herkesi insan olarak görmüş ve yaşama, hakkı başta olmak üzere tüm haklar kendisine verilmiştir. Çünkü İslâm, kolektif ve toplum olarak bir arada yaşanan bir dindir. Hz. Peygamber, madde ile ruh, akıl ile iman, kulluk ve özgürlük değerleri arasındaki dengeyi kuran, inanç, ibadet, fikir ve vicdan hürriyeti esas olan, insan

¹²² Sarıçam, İbrahim, Erşahin Seyfettin, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, DİB, Ankara, 2. Baskı, 2012, s. 46-47, Çetinkaya, Bayram Ali, a.g.e., s. 55-61.

¹²³ Sarıçam, Erşahin, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, s.55.

merkezli, evrensel, adaleti tesis eden, cinsiyet ve ırk ayrımı olmayan eşitlikçi, insanları inançla birbirlerine kardeş yapan, hakları ve ahlakı ön planda tutan, barış, diğerkâmlık, iyiliği emir kötülükten nehiy gibi esaslar üzerinde yükselen, insan ve ilim merkezli bir medeniyet inşa etmiştir.

İslam dininin temsilcisi ve elçisi konumunda olan Hz. Peygamber'in hedefi, iyi huylarla bezenmiş, kötü huylardan arınmış erdemli bir birey modeli/insan-ı kâmil prototipini oluşturmaktır. Başkasını düşünmeyen ve başkasıyla ilgilenmeyen bir bireycilik anlayışının dinde yeri yoktur. Dünyayı kendi çıkarından ibaret olduğunu zanneden, bencil ve ben merkezli dünya anlayışını benimseyenler, dünyanın yeraltı ve yerüstü zenginliklerine sahip olma tamahkârlığından dolayı dünyayı kan deryasına dönüştürmekten ve dünyayı yaşanmaz hale getirmekten çekinmezler. Egoist ve çıkar merkezli hareket eden Batı insanından farklı bir insan tipinin oluşmasında hadislerin rolü küçümsenemez. Dolayısıyla Batı medeniyetinin temelinde var olan hayat felsefesi sağlam ve düzgün değildir.

Kaynakça

- Ahatlı, Erdinç, *Kültür Yapımızda Hadisler*, Nun Yay., İstanbul 2011.
- Akdoğan, Ali, *Ahlak, Medeniyet ve İslâm*, Pınar yayınları, İstanbul, 2011.
- Akdoğan, Ali, *Medeniyetlerin Oluşmasında Dinin Rolü ve İslam Medeniyeti*, *Dinî Araşt.*, 2008, S.32, XI, 106.
- Akdoğan, Ali, *"Kültür ve Din"*, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. Niyazi Akyüz-İhsan Çapcıoğlu, Ank., 2012.
- Albayrak, Ahmet, *İbn Haldun'un Medeniyet Tasarımı ve İnsan*, *Journal of İslamic Research* 2010, 21(1), s. 17.
- Ata, Ramazan, *Medeniyetlerin Ruhu ve Osmanlı Medeniyeti*, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, cilt: XIX, sayı: 2, s. 89.
- Atçeken, İsmail Hakkı, *"İslâm Tarihinde Birarada Yaşam Tecrübesi (Asr-ı Saadet ve Endülüs Örneği)"*, *İstem*, 2009, s. 47.
- Baltacı, Cahit, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, İFAV, İstanbul, 3. Baskı, 2010.
- Baltacı, Cahid, *İslam Medeniyeti Tarihi*, *Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Yay.*, İstanbul, 2010, s.31.
- Barış, Mustafa Necati, *Cahiliyeden Hz. Ömer Döneminin Sonuna Kadar Yargı*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013.
- Bayraktar İbrahim, *İslâm'ın İnsana Tanıdığı Bazı Temel Haklar ve Vedâ Hutbesi*, Atatürk Ü.İ.F.D., sayı: 9, Erzurum, 1990, s.254.
- Bolay, Süleyman Hayri, *İslam Medeniyete Hangi Değerleri Katabilir*, *Medeniyet ve Değerler : Açık Medeniyet-İstanbul Yaklaşımı*, 2013, s. 222.
- el-Cüнді, Enver, *el-Hadâra fî Mefhûmi'l-İslâm*, Dâru'l-Ensâr, Kâhire t.y.,
- Çakan, İsmail Lütfi, *İslami Yapılanmada Siret ve Sünnet*, Marmara Üniv.İlahiyat Fak. Yay., İst. 2010, s. 223.

- Çakan, İ.Lütfi, <https://ilimcephesi.com/medeniyetin-olusumunda-sunnetin-yeri/>. 25.03.2019.
- Çetinkaya, Bayram Ali, *Medine'den Medeniyete*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2013.
- Dayı, Hüseyin, *İslâm Medeniyetinin Küreselliği*, Akis Yayınları, İstanbul, 2012.
- Demir, Haki, *İslâm Medeniyet Tasavvuru 3, Şehir ve Medeniyet*, Fikir Teknesi Yay. Maraş, 2014.
- Demir Ömer 1 Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1993.
- Develilioğlu, Ferit Osmanlıca *Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2003, "Medeniyet" mad.
- Doğan Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Bahar Yayınları, İstanbul, 1994, "Medeniyet" mad.
- Duman, M. Zeki, İslam Medeniyeti ve Çağdaş Dünya, *Erciyes Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*, 2011, sayı: 13, s. 16.
- Duman, Mehmet Zeki, *İslâm Medeniyeti: Allah merkezli, ilk ve tek evrensel medeniyet*, Dağıştan Devlet Üniversitesi'nin Mohaçkale'de düzenlemiş olduğu "İslâm Medeniyeti ve Çağdaş Dünya" konulu sempozyumu, 13-14 Ekim 2011, s. 3.
- Ebu Ubeyd, Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-Emvâlterc.*, Cemaleddin Saylık, Düşünce Yay., İst., 198.
- Erdem, Gazi, "İslam Medeniyetinin Coğrafyası", *Diyanet Aylık Dergi*, 2016, S. 302, s. 38.
- E. Erkal, Mustafa, *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*, Der Yay., 14. Baskı, İstanbul 2009.
- el-Farûki, İsmail Racî, *İslâm Kültür Atlası*, İnkılab Yayınları, İstanbul, 3. Basım, 1999, s. 92.
- Hurç, Ramazan, "Devlet Başkanlığı Sürecinde Hz. Muhammed", *Fırat Üniv. İlahiyat Fak.Derg.*, 2000, s. 502.
- Hüseyin Mu'nis, *el-Hadâra Dirâse fi Usûl ve Avâmil Kıyâmühâ ve Tetavvuruhâ*, Kuveyt 1977.
- İbn Manzûr, Ebu'l- Fadl Cemâluddîn, *Lisanü'l-Arab*, "m-d-n" mad., Dar'us-Sâdir, Beyrut, 3. bsk, 1994.
- Kalın, İbrahim, Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş, *Dîvân: Disiplinler arası Çalışmalar Dergisi*, 2010/2, cilt: XV, sayı: 29, s. 50.
- Karagöz, İsmail "Kur'ân'ın Engellilere Yaklaşımı" (yayınlanmamış tebliğ), *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (sempozyum)*, D.İ.B., Ankara 2003, s. 1.
- Karcı, Şemseddin, *Hz. Peygamber'in medeniyet tasavvuru* İnönü Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Hadis Bilim Dalı, Malatya, 2015.
- Kayaalp İsa, *Dinde İletişim Dili*, Nesil Yay., İstanbul 2004, s.19-20
- Mahmud Şakir, *Hz. Adem'den Bugüne İslam Tarihi*, çev.: Ferit Aydın, Kahraman Yay. İst., 1993, II, 384.
- Malik b. Nebi, *Çağdaş Temel Kanunlar*, (çev. Veysel Uysal), İstanbul 1983.
- Meriç, Cemil, *Umrandan Uygurluğa*, İletişim Yay., 3. Baskı, İstanbul 1998.
- Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (Terc.: Mehmet Yazgan), Beyan Yay., İst., 5. Baskı, 2004.
- Muhammed Umara, *Adâlet Öğretisinde İnsan Olma Hakkı*, terc., Ali Aslan, 1996.
- Nedvi, Ebu'l Hasen Ali, *Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti*, Terc. Abdullah

- Özakpınar, Yılmaz, *Kültür ve Medeniyet Anlayışları ve Bir Medeniyet Teorisi*, Kubbealtı Neş., İst. 1997.
- Özpınar, Ömer, *Hz. Peygamber'i ve Hadisleri Anlamak (Fıkhu'l-Hadis İlmi)*, Ensar, 2. bsk., İst., 2012.
- Ragıp el-İsfahani, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, Kahraman Yayınlan, İstanbul 1986.
- Sambur, Bilal, *Medeniyet: Kayıp Cennetin Peşinde, İslâmî Araştırmalar*, 2007, cilt: 20, sayı: 3
- Sancaklı, Saffet, Ahilik Ahlakının Oluşumunda Hadislerin Etkisi, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, cilt: I, sayı: 1
- Sancaklı, Saffet, Hz. Peygamber ve İnsan Hakları, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* _ www.dinbilimleri.com], 2003, cilt: III, sayı: 2
- Sancaklı, Saffet, Hz. Peygamber'in Erdemli İnsan Yetiştirme Bağlamında Îsâr (Diğergamlık) Kavramına Verdiği Önem, *Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2006, cilt: VII, sayı: 17
- Sancaklı, Saffet, Hz. Peygamber'in Yakın Çevresindeki Hanımlara Karşı Muâmelelerdeki Nezaket, Zarafet ve İncelik, *Diyanet İlmi Dergi*, 2009, cilt: XLV, sayı: 1
- Sancaklı, Saffet, Hz. Peygamber ve İnsan Hakları, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* _ www.dinbilimleri.com], 2003, cilt: III, sayı: 2
- Sarıçam, İbrahim, Erşahin Seyfettin, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, DİB, Ankara, 2. Baskı, 2012.
- Sarıçam İbrahim-Erşahin Seyfettin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, T D VY., 3. Baskı, Ankara 2013.
- Sönmez, Abidin, *Şura ve Rasulullah'ın Müşaveresi*, İnkılab Yay., İst., 1984.
- Şentürk, Habil, Kürselleşme Çağında İnsan, Din ve Medeniyet Kavramlarına Psiko-sosyal Açından Bir Bakış, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009/2, sayı: 23
- Şentrk, Recep, *İslam Dünyasında Modernleşme ve Toplum Bilim*, İz Yay., İstanbul 1996.
- Şulul, Kasım, *İbn Haldun'a Göre İslam Medeniyeti*, İnsan Yay., İstanbul 2011.
- Polat Selahattin, Hz. Peygamber'in İttifak ve Teminat Antlaşmalarındaki Diplomatik Taktikler, *E.Ü.İ.F.D.*, sayı:5, Kayseri, 1988
- Taberani, *Camii 's-Sağir*, Kahire, 1968
- Tozlu, Necmettin, *İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştır.* MEB. Yay.,İst. 1989
- Tufan, İsmail, *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık*, Aykırı Yay., İstanbul, 2002
- Yapıcı, Ahmet, İslam Medeniyeti: Özgünlüğü ve Özellikleri, <http://muhayyile.blogspot.com/2010/11/islam-medeniyeti-ozgunlugu-ve.html>. 25.03.2019.
- Yılmaz, Fatih Mehmet, *Sünnet'te medeniyet inşası*, doktora tezi, Hitit Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Çorum, 2016.
- Yılmaz, Hayati, "Müslüman Türk Dünyasında İnanç ve Davranış Birliğinin Sağlanması Açısından Sünnet", *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed Uluslararası Sempozyum*, D.İ.B.Yay., Ankara 2011